

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

Brynolf Karlsson – biskopen som tappade talet

Skara stift har hittills haft 84 biskopar. Den förste var Thurgot som innehade biskopsstolen 1014-1030. Intill reformationen var 45 biskopar utnämnda men fyra av dessa kom aldrig att tillträda. Den siste innan reformationen genomfördes var Magnus Haraldsson som tillträdde 1522 och flydde ur landet 1529 efter det att han varit med vid Västgötaherrarnas uppror. Året efter, 1530 utsågs Sveno Jacobi som den förste evangeliske biskopen. Han avsattes 1544 av Gustav Vasa.

Under medeltiden fanns tre biskopar som alla bar namnet Brynolf. De kom också att få en inbördes samhörighet. Om Brynolf I finns mycket skrivet liksom över Brynolf III. Kring Brynolf II är källorna färre. Nu avhjälpas detta något genom en bok om denne Brynolf som utkommer i sällskapets skriftserie.

År 2024 var det 600 år sedan Brynolf II Karlsson avgick från sitt ämbete som biskop i Skara stift. Det är också i år 621 år sedan han tillträdde detta. Nu utkommer en bok om denne något anonym men viktige biskop.

Ett viktigt mål för honom var att få sin företrädare Brynolf Algotsson helgonförklarad. Han framträdde 1417 som vittne i undersökningen som hölls i Skara domkyrka och resulterade i handlingar som idag är översatta och tryckta genom Föreningen för Västgötalitteratur (*Vita Brynolphi*) *Den helige biskop Brynolfs av Skara levnad jämte hans kanonisationsprocess*.

Brynolf II Karlsson avgick 1424 då han inte längre kunde prata. Förmodligen drabbades han av en stroke.

Skara domkyrka i exlibris

Naturligtvis har Skara domkyrka blivit avbildad på alla tänkbara sätt.

Tiderna igenom har hon varit ett tacksamt objekt att fästa blicken på och avbilda. Så är det med de flesta kända och historiska byggnader.

Ibland har någon tagit domkyrkan i motiv för sitt exlibris och därmed för sina böcker.

I artikeln berättas om åtta olika bokägar-märken med domkyrkomotiv. Bl.a. teckningsläraren Gustaf Sandström som ritade och skar sitt till linoleumtryck 1913.

Läs mer på sid 2

Orglar i Skara stift

Just nu pågår ett orgelbygge i Varnhem. Under de senaste decennierna har det inte byggts särskilt många nya orglar i stiftet.

Att det kan vara förenande att samlas kring ett orgelprojekt finns det många exempel på, inte minst från församlingsbors gedigna arbeten inom Skara stift, som beskrivs i denna artikel.

Genom uthållighet och engagemang från de som har levat före oss, finns det många orgelklenoder kvar idag i våra kyrkor.

Läs mer på sid 6

Bok om Heribert Jansson

Heribert Janssons liv spannar över det växlingsrika 1900-talet. Med rötterna i det svenska bondesamhället i mellankrigstidens Västergötland, adopterad från enkla förhållanden till en klass- och bildningsresa präglad av uppväxten i prästfamiljen i Gillstad och senare Örslösa, studier i Göteborg och Lund, ställdes Heribert Jansson inför komplexa vägval, inte minst under tjänsten som svensk kyrkoherde i Berlin som varade under större delen av det kalla kriget. Fredrik Santell är biografins författare.

Läs mer på sid 10

Skara domkyrka i exlibris

I maj månad utkom boken *En katedral möter sin tid. Skara domkyrkas ombyggnation 1998-1999*. Boken lyfter fram domkyrkans historia då och nu. Domkyrkans siluett är ett viktigt landmärke för Skara och dess omgivande topografi. Som många andra medeltida katedraler reser den sig från slättens mark och blir till en predikan om Guds storhet tiderna igenom.

Skara har ingen stor katedral och den kan inte mäta sig i det yttre mot sina syskonkatedraler ute i Europa. Katedralerna är märkliga byggnader, resta i en kultur som hade riktningen uppåt. Gotiken är, har det sagts, något av Guds eget språk, arkitekturens motsvarighet till den gregorianska sången. Katedralens alla bågar, tinnar och torn sträcker sig mot himlen som för att omfamna Skaparen i en kärlekens tacksägelse och lovsång.

Katedralen är en mäktig byggnad

Man blir gripen av dessa byggnaders mäktighet. Som i Chartres, Florens, Strasbourg eller Nidarosdomen i Trondheim. Stephansdomen i Wien har en spira på 136 meter. Domkyrkan i Uppsala, har samma höjd som längd: 118,5 meter.

Trots vårt tekniska kunnande är det inte säkert att vi skulle kunna bygga en katedral idag. Medeltiden var inte efterbliven och grå. Här fanns en förnämlig kultur. De medeltida byggmästarna bar på ett kunnande som fördes vidare till lärlingar och gesäller inom bygghyddorna. Så var det också när Skara domkyrka byggdes.

Hörnstenen är den viktigaste

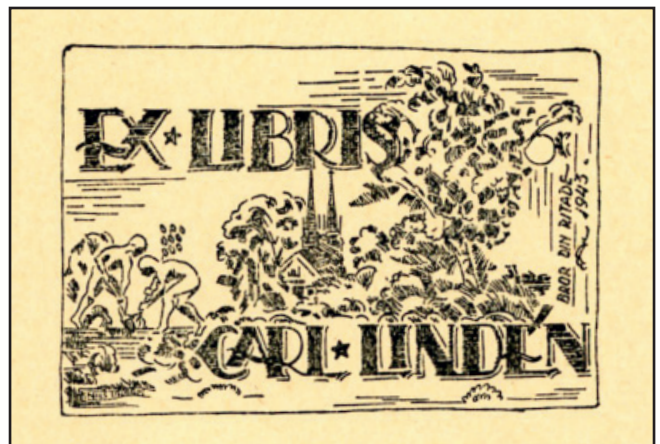
Katedralerna är mästerverk i stenhuggeri, byggnadskonst och matematik. Valven är sammanfogade så att spänningen håller dem samman. Varje sten är huggen och sammanfogad för att kunna bli en enhet. Ofta är byggstenarna signerade av huggaren; en garanti för kvalitet. Men en viss sten är aldrig signerad, utan bär istället ett Kristusmärke. Det är katedralens rätvinkliga grund- och hörnsten, utgångspunkten för bygget.

Exlibris med domkyrkomotiv

Naturligtvis har Skara domkyrka blivit avbildad på alla tänkbara sätt. Tiderna igenom har hon varit ett tacksamt objekt att fästa blicken på och avbilda. Så är det med de flesta kända och historiska byggnader. Ibland har någon tagit domkyrkan i motiv för sitt bokägarmerke, sitt exlibris. Här presenteras några.

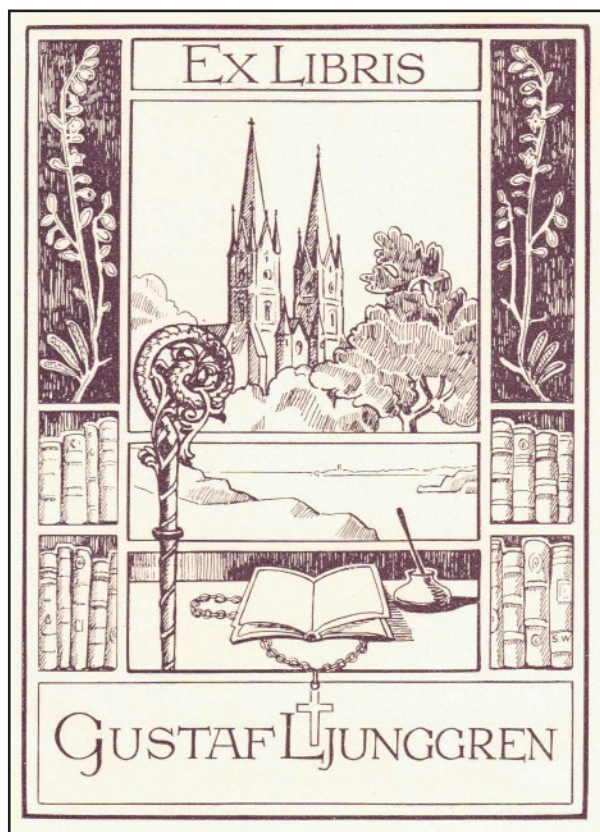
Jacob Anstenius var Skaradjäkne, född 1888 i Tengene och avled 1967 i Kristinehamn där han varit läroverksadjunkt i geografi och biologi. Han var även botaniker. Hans exlibris i träsnitt är tecknat av Erik Boethius (1897-1970) och har som motiv Skara domkyrka, en gullviva och stenen vid Larv. Boethius hade utställning i Skara 1944 och senare även i Skara och Lidköping. Han är representerad med porträtt i Västgöta nation i Uppsala och med en landskapsmålning i Västergötlands museum i Skara.

Carl Lindén var Stadsträdgårdsmästare i Skara och född 1900. Hans exlibris ritades, enligt uppgift på märket, av hans broder 1943 och för hans yrke passande, finns två som gräver och växlighet som prunkar.

Ernst Carlberg var född i Stockholm 1908 och blev student vid Vänersborgs läroverk 1927. Efter studier i Lund prästvigdes han i Skara 1935 och var bland annat assistent i Sjömanskyrkan i Kiel och Hull och hade ett flertal förordnanden innan han blev kyrkoherde i Undernäs i Tiveden 1947. Den tjänst innehade han i 26 år till sin pensionering 1973. Ett av hans skötebarn var Skaga stavkyrka som uppfördes 1960. Han avled 2003 och är begravd på Undernäs kyrkogård. Skara domkyrka återfinns i hans exlibris liksom Böckernas bok och en vinranka. Hans exlibris lär vara skuret av en flykting under krigsåren.

Gustaf Ljunggren var född 1889 i Uddevalla, blev 1920 docent i dogmatik, t.f. professor 1922, domprost i Göteborg 1930 och biskop i Skara 1935. Han avled den 4 december 1950. Samma dag ett år tidigare hade han återinvigt Skara domkyrka efter branden. På samma dag trettio år tidigare blev han teol. doktor i Uppsala.

Den Ljunggrenska prästsläkten härstammar från Jungs socken i Västergötland. Farfars farfar var kyrkoherde i Sjogestad och farfadern var kyrkoherde i Uddevalla. Biskopens föräldrar var kyrkoherde Carl Ljunggren och hans maka Hedvig, född Krusenstierna.

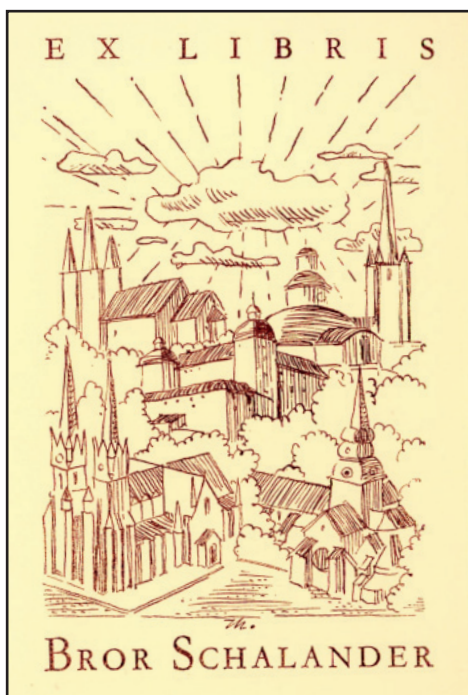
Hans exlibris är utfört 1947 av Saga Walli (1891-1975). Under Skara domkyrka avtecknar sig det bohuslänska landskapet med sina kala klippor. Västergötlands landskapsblomma ljung är ett fyndigt motiv med anspelning på ägarens namn och härstamning. Biskopsstaven fick företrädaren Hjalmar Danell som gåva från Indien 1921. (Detta år vigde Danell, Ernst Heuman till den förste biskopen av Tranquebar. Skara, liksom Tranquebars stift, fick vid detta tillfälle kräklor tillverkade av rosenträ).

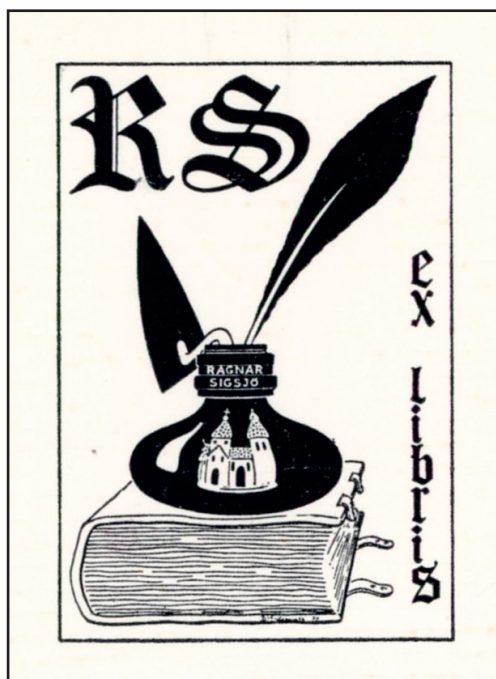
Emanuel Sandberg var född i Härja 1873 och avled i Stockholm 1925. Han genomgick Skara skola 1891, blev fil.lic. 1902. Åren 1903-1906 var han extralärare i Skara och slutade som Avd. chef i Skolöverstyrelsen 1918. Han var även Undervisningsråd. Konstnär är okänd. I motivet finns domkyrkan och äldre skarabebyggelse.

Gustaf Sandström var född 1885 i Nyköping. Han blev Teckningslärare vid Skara h. a. läroverk, Föreståndare och ordförande för Skara tekn. skola. Han var en ivrig exlibris-samlare och har även tecknat ett flertal för sig själv och andra. Hans exlibrissamling skänktes av släktingar till Skara stifts- och landsbibliotek på 1990-talet. En utställning kring dem hölls då på biblioteket.

1913 utförde hans sitt exlibris med motiv av domkyrkans siluett. Det är ett linosnitt i handtryck och finns i ett flertal färger.

Bror Scholander var född i Mariestad 1889 och avled i Stockholm 1962. Han blev Skarastudent 1911 och senare polis, kommunkamrer och tullkontrollör i Stockholm. Västergötland måste ha stått honom nära och i sitt exlibris har han med många kända platser från landskapet; Skara domkyrka, Mariestad, Varnhem och Husaby kyrkor liksom rådhuset i Lidköping. Konstnären är okänd.

Ragnar Sigsjö, född 1946 i Stockholm, är arkeolog och byggnadshistoriker och har varit kyrkoantikvarie på Västergötlands museum, den förste i Sverige. Han är också en engagerad ordförande i Västergötlands fornminnesförening sedan många år. 1985 var han med i kommittén för utgivandet av *Skaras historia I* och stod där för en mängd viktiga bilder såsom bildredaktör. Sigsjö är utan tvekan en av de främsta kännarna av domkyrkans historia idag. Bo Södervall ritade hans exlibris 1977 och har med bilden av den tidiga domkyrkan från cirka 1100.

Johnny Hagberg

Ett 100-års jubileum kring biskop Bo Giertz

Oljemålning av Saga Walli 1970. Giertz porträtt är det första i liturgisk skrud. Han bär den så kallade resekåpan. På brämen finns även hans personliga vapen med valspråket *Verbum crucis Dei virtus* (Talet om korset är en Guds kraft, 1 Kor. 1:18). Giertz föreslog själv denna klädsel som ett uttryck för hans "sinne för kyrkans allmänlighet".

Född för 120 år sedan

En vår tids mer kända biskopar torde vara Bo Giertz och räknas som en av 1900-talets viktigaste kristna ledare i Sverige. Han var född 1905 i Räpplinge och son till professor Harald Giertz (1876–1950) och Anna (1881–1967), född Ericsson, dotter till Lars Magnus Ericsson (Ericsons grundare).

Omvänd för 100 år sedan

Efter studenten vid Norra Latinläroverket i Stockholm 1924 följde medicinstudier i Uppsala. Vid denna tid var han ateist. Han avbröt sina medicinska studier och övergick till latin, grekiska och antikens historia. Efter att 1925 ha hört en föreläsning av den ej prästvigde predikanten Natanael Beskow blev han en omvänd kristen bekännare och påbörjade sina studier till präst. Han studerade i Rom 1927 och i Jerusalem 1931.

Prästvigd i Linköping

Han var resesekreterare för *Sveriges kristliga gymnasiströrelse* från 1932, prästvigdes i Linköping 28 december 1934 och blev stiftsadjunkt inom Linköpings stift 1937.

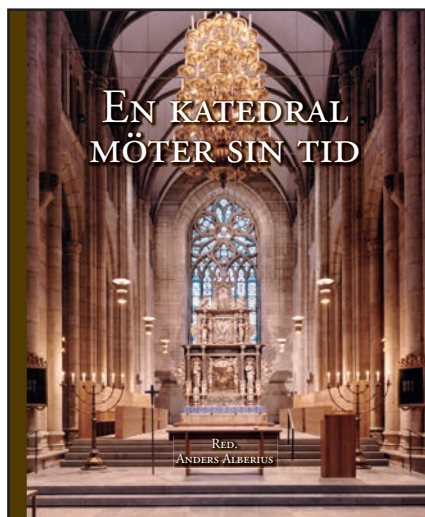
Giertz var komminister i Torpa i Östergötland från 1938 tills han 1949 valdes till biskop i Göteborg, endast 43 år gammal, en tjänst som han innehade till år 1970. Efter 21 år på biskopsstolen, bodde Bo Giertz kvar i Göteborg i ytterligare knappt 25 år som emeritus, intensivt verksam som översättare och kommentator av Nya testamentet, som författare av andaktsböcker, och som outtröttlig föredrags-hållare och predikant.

Produktiv författare

Hans böcker har gått ut i 100 000-tals exemplar. Översättningen av *Nya Testamentet med förklaringar* utkom 1981. Hans konfirmandbok *Grunden* har utkommit i 23 upplagor liksom *Stengrunden* i lika många upplagor. Sin sista tid tillbringade han hos Birgittasystrarna i Djursholm. Han avled den 12 juli 1998 och begravdes på Torpa kyrkogård.

Markus Hagberg

Den makalösa katedralen

Mitt biskopsmotto är: ”Ge Jesus äran.” Det mottot får sin konkreta gestalt också i Skara stifts makalösa katedral. I tolv år hade jag nåden att tjäna i denna katedral som biskop i Sveriges äldsta stift – och därmed även i Sveriges äldsta domkyrka.

När denna text publiceras har drygt ett år gått sedan jag ”lade ned staven” på högaltaret i domkyrkan. Jag saknar min domkyrka – dess liv, dess gotiska utformning, där medeltiden möter senare tidsepoker. Jag har kommit att älska Bo Beskows makalösa fönster, som i sprakande färger förkunnar Guds storhet och – tillsammans med kyrkans övriga interiör – bidrar till allt det som gör domkyrkan så unik i dag.

Under mina år som stiftets biskop har både förändringar och förbättringar genomförts i kyrkorummet. Jag har glatt mig åt att domkyrkan i än högre grad har blivit en plats full av möjligheter – där mässan står i centrum, där Ordets förkunnelse fått större utrymme genom utställningar, digitala sändningar som når långt bortom Sveriges gränser, genom ljudande orgelmusik från ett mobilt spelbord – och mycket annat.

När jag nu har fått läsa boken *En katedral möter sin tid*, som kom ut i våras, blev det både ett kärt återseende av min domkyrka och en påminnelse om den viktiga restaureringsprocess som ägde rum 1998–1999. Med stor entusiasm har jag tagit del av tolv olika artiklar, rikt illustrerade med fotografier från restaureringen och från kyrkans nuvarande utformning. Boken är en fantastisk skildring ur flera perspektiv, där Skara domkyrka sätts in i ett historiskt sammanhang.

Det krävs onekligen många funktioner och aktörer när ett restaureringsprojekt av denna dignitet ska genomföras. För domkyrkans del handlade det om stiftets och församlingens önskemål, arkitekternas ritningar, Länsstyrelsens och Riksantikvarieämbetets inspektioner och godkännanden, projektering, entreprenörsarbete – och mitt i allt detta: tidspressen att bli klara till första adventshelgen 1999.

Att få läsa denna vackra ”bilderbok” med kommenterande texter är som att få följa hela restaureringsarbetet – ett slags tjuvlyssnande på samtal, diskussioner och beslut. Det ger en inblick, steg för steg, i en förnyelse där man visat stor respekt för vad tidigare generationer bidragit med.

Jan Lisinski från Arksamgruppen (nuvarande AIX) var ledande arkitekt under hela renoveringsperioden och har fått ett eget kapitel i boken, skrivet av dess redaktör. I detta kapi-

tel omnämns artikeln *Restaurering i teori och praktik*, författad av Lisinski och ursprungligen publicerad 1996 i tidskriften *Kulturmiljövård*. Där betonas hans ”respekt för vad generationer före oss tänkt och gjort, liksom vikten av att samtidigt söka funktionella lösningar för i dag – väl medveten om att också de har ett bäst före-datum.” Trots denna respektfulla hållning, som genomsyrade hela projektet, möttes förändringarna av visst motstånd. Det var inte lätt att vara domprost när delar av församlingen var kritiska.

Restaureringen innebar bland annat en förnyelse av domkyrkans kor: sakristian flyttades, altarpuppsetsen bakom högaltaret sänktes, korgolvet höjdes och kryptan under koret grävdes ut. Källarutrymmena omvandlades till samlingslokaler för körverksamhet och textiltförvaring – utrymmen som i dag används flitigt. Utöver detta förkortades kyrkbänkarna, nya korstolar tillkom, liksom andra träsnickerier såsom altare, ambo, korbänkar, knäfall med mera. Ja, mycket skulle ske på kort tid.

Boken beskriver dock inte enbart restaureringsprojektet, utan också hur domkyrkan kommit att användas – och fortfarande används. Kyrkorummet är inte bara ett magnifikt och historiskt besöksmål – det mest kända och äldsta turistmålet i Skara – utan i allra högsta grad en levande domkyrka. Här firas gudstjänst varje vecka. Här döps människor, konfirmander känner sig hemma, brudpar säger ja till varandra och sörjande tar farväl av sina kära. Skara domkyrka är också en plats för konserter, kyrkkaffe, utställningar, bokförsäljning – och, framför allt, en plats för mötet med den Gud treenigt.

Bokens sista kapitel är skrivet av en församlingsbo som på ett mycket fint sätt reflekterar över domkyrkans betydelse ur ett personligt perspektiv. För så är det – varje människa har sitt eget möte med denna katedral, där en unik relation växer fram.

Redaktör för denna mycket läsvärda bok är domprost emeritus Anders Alberius som har gjort ett förtjänstfullt redigeringsarbete. Tillsammans med honom har en lång rad skribenter bidragit till att göra boken till en pärla för alla som vill lära känna Skara domkyrka på djupet. Jag vill särskilt tacka biskop emeritus Lars-Göran Lönnermark, tidigare kyrkoantikvarie Ragnar Sigsjö, Länsstyrelsens representanter Eva Björkman och Ann-Katrin Larsson, tidigare byrådirektören och stiftsjuristen Thomas Henning, domprost emeritus Bo Eek, arkitekterna Eva Göransson och Mona Lantzourakis från dåvarande Arksamgruppen, byggnadsingenjör SBR Mikael Lejon, tidigare domprosten Carl Sjögren, tidigare domkyrkokaplanen Per Larsson och ämnesläraren Elin Gunnarsson – för era mycket intressanta bidrag. Sist men inte minst riktar jag ett varmt tack till Skara stiftshistoriska sällskap, som gett ut boken – ett omistligt bidrag till historieskrivningen om Skara stift.

Med dessa rader vill jag varmt rekommendera *En katedral möter sin tid* till läsning. Den är ett måste för alla som vill förstå mer av den makalösa katedral som varje dag slår upp sina portar och säger: Välkommen hem!

Åke Bonnier

Orglar i Skara stift

Orgelfasad i Norra Fågelås kyrka

I mitten av 1800-talet fanns det i Skara stifts närmare 400 kyrkor, endast ett trettiotal orglar. I många kyrkor stod det istället orgelharmonier som i vardagstal brukar benämnas tramporglar. Detta förändrades under 1900-talet när allt fler kyrkor ersatte orgelharmonierna med piporglar. I boken *Svenska Kyrkomusici* från 1936 framgår det att antalet harmonier i Skara stift vid denna tidpunkt kraftigt hade minskat och läget var nu nästan det omvända, omkring 50 av kyrkorna hade orgelharmonier istället för orglar. Under 1900-talets första decennier finns många vittnesmål om engagerade församlingsbor som på olika sätt samlade in pengar för att kunna köpa en piporgel till sin kyrka. Erland Andrén, komminister i Alingsås har beskrivit hur processen såg ut för Ödenäs församling, där man bland annat ordnade så kallade "binnemöten":

I slutet av 1917 började den kvinnliga ungdomen samlas till symöten och den manliga till slöjdaftnar för att samla medel till en ny orgel. Särskilt glädjande var, att även den manliga ungdomen var så ivrig. [...] Därvid samlades såväl manlig som kvinnlig ungdom; att binda mattor var en konst, som de flesta lärt redan som små, innan de började skolan. Vid ett tillfälle deltog ej mindre än 60 personer, och behållningen av den kvällens arbete blev omkring 100 kr." (Julhälsningar, 1922)

Under åren 1919 och 1920 tillverkade församlingsborna i Ödenäs dukar, strumpor, klädespersedlar, träsaker, kassar och

mattor till en summa av drygt 3 000 kr. Detta var en femtedel av det slutgiltiga priset på 15 000 kr för det 9-stämmiga instrument som församlingen kom att beställa av den i Göteborg verksamme orgelbyggaren Olof Hammarberg. Vid invigningen 1921 var Ödenäsborna "så gott som mangrant tillstädes, jämväl många från angränsande församlingar hade infunnit sig." I artikeln framgår att det var kyrkoherde Björkblom som höll högtidstalet och att även artikelförfattaren Andrén talade. Däremot finns det ingen information om vem som spelade på orgeln men att det under "högtidligheterna i kyrkan utfördes flera speciella musiknummer, solosång och sång av församlingens sångkör förekom, men framför allt gav församlingen i kraftig jubelsång uttryck åt sina känslor av glädje och av tacksamhet mot Herren." (Julhälsningar, 1922)

Paul Nilsson, kyrkoherden i Sjogestad berättar i Julhälsningar år 1925 om hur Häggums församling med endast 394 personer på kort tid samlade ihop 6 000 kr till ett "dyrbart orgelverk", trots att en kostsam kyrkorestaurering just hade genomförts. Slutordet i artikeln vittnar om Nilssons förundran över församlingens engagemang; "att det sker i en sådan anda med hänförelse för den heliga musiken, det är dock stort, ja större än att det kan med bläck och penna beskrivas. Det kan blott kännas i andaktens stund, när vi "Lova Herren i hans helgedom".

Organisten och folkskolläraren i Gökhem, Karl G. Gustafsson har liknande tankar om vad orgeln som gudstjänstinstrument kan förmedla:

Kyrkorgeln, vars uppgift är att tjäna i liturgien, skall fördenskull ej intonas eller spelas som ett profant instrument. Den är ett liturgiskt instrument, vars klang, musiklitteratur och spelsätt äro väsensskilda från "världen" med all dess skiftande profana musik. (Julhålsningar, 1942)

Att orgelbyggare arbetade för högtryck i mitten av 1900-talet är ett faktum eftersom så många församlingar i stiftet köpte orglar. Trots att det kostade mycket ansågs en sådan investering motiverad: "Den leder församlingssången och lovsånger-
na till Guds ära. Utan tvekan är kyrkorgeln det allra dyraste inventariet i våra kyrkor, räknat i reda pengar. Det är därför en stor sak som en församling ger sig in på när den beslutar att renovera eller nyanskaffa en kyrkorgel." (Julhålsningar, 1961)

Domkyrkoorganisten i Skara, Allan Haglund, som tjänstgjorde mellan åren 1952-1972 spelade åtskilliga gånger vid orgelinvigningar i stiftet. Vanligtvis var även domprosten eller biskopen med vid dessa tillfällen. Så var fallet i Karaby 1955 när man invigde den 8-stämmiga orgeln, i Lindärva när den 5-stämmiga orgeln togs i bruk eller i Börstigs pastorat då två kyrkor fick nya orglar: "Den 25 november invigde nämligen H.H. Biskopen nya orglar i båda annexkyrkorna, något som torde vara unikt. Både i *Kärråkra* och *Brismene* hade man under många år längtat efter att i sina kyrkor få höra riktiga kyrkorglar spela den Högstes lov och pris, orgelfonder hade bildats, och nu kröntes de många årens möda med en lycklig framgång." (Julhålsningar, 1955)

Alf Werner berättar hur införskaffandet av en orgel i Vårsås påverkade sången i gudstjänsten: "Den nya orgeln har givit friskheten tillbaka åt församlingssången. Paradoxalt nog i den utsträckning, att orgeln ibland kan tiga och sången brusa utan annat stöd än de sjungandes iver att lova sin Gud." (Julhålsningar, 1958)

Många händer har genom åren varit delaktiga i inköpen av stiftets orglar. Ibland i form av pengadonationer som när Naums kyrka fick sin 16-stämmiga orgel: "Bland skaffarna" till denna dyrgrip må nämnas Hanna Ståhlman, Västergården, död 1960, Nils Andersson, Östergården, död 1963 och musiklehrarinnan Hilda Rydén, Minneapolis." (Julhålsningar, 1964). Eller genom en syförenings idoga arbete som i Lilla Edet där orgeln "har tillkommit genom en märkvärdigt flitig syförening. Man har i många år avsatt "orgelpengar" och den lilla församlingen på c:a 170 inv. har på så sätt fått en förnämlig orgel med de bästa vitsord." (Julhålsningar, 1962)

Under de senaste decennierna har det inte införskaffats många nya orglar i stiftet och den huvudsakliga orsaken är att de flesta kyrkor redan har orglar men även att ekonomin i många församlingar är ansträngd. Att det kan vara förenande att samlas kring ett projekt finns det många exempel på, inte minst från församlingsbors gedigna arbete inom Skara stift som har beskrivits i denna text. Genom uthållighet och engagemang från de som har levat före oss, finns det många orgelklenoder idag i våra kyrkor. Förhoppningsvis kan vi få inspiration av den entusiasm som tidigare generationer har visat, när de genom idogt arbete har mötts kring ett gemensamt projekt, där många bäckar små har resulterat i en stor investering för framtida bruk.

Karin Nelson

Fanns det jättar på Kinnekulle?

Åren 1699-1806 utgavs 23 topografiska *dissertationer*, avhandlingar, om Västergötland. 14 av dem är tryckta i Uppsala. De flesta är skrivna av *preses*, professorn, och försvarades av *respondenten*, studenten inför avläggande av examen vid universitetet. Innehållet i dessa är självklart varierande. Somliga är vetenskapliga också i modern mening, andra av annat slag. Poängen var emellertid inte innehållet utan hur respondenten kunde försvara det framlagda ämnet och därmed visa prov på sina färdigheter i latin, retorik, logik etc. Med få undantag är de skrivna på latin.

Det äldsta topografiska trycket från 1699 är författat av *Bengt Österplan* som tagit sitt namn efter födelseorten Österplana. Avhandlingen *Diss. acad. de Kinna-Kulle* lades fram inför professorn i grekiska språket Johan Esberg (1665-1734). Österplan försvarade sin avhandling i Större Gustavianska Hörsalen den 15 juni 1699. Den omfattar 34 s. men nämns inte i Warholms *Skara stifts herdaminne* eller i Bo V:son Lundqvist *Västgöta nation i Uppsala från år 1595*. Han har förmodligen lagt fram den *pro exercitio* (för övnings skull) då han inte heller kallas *magister*.

Österplans födelseår är okänt. Han blev enligt matrikeln student i Uppsala 1695. År 1700 är han kantor vid Skara skola, prästvigdes 1701, blev förste kollega 1711 och hospitalpastor 1712. Han avled i mars 1713.

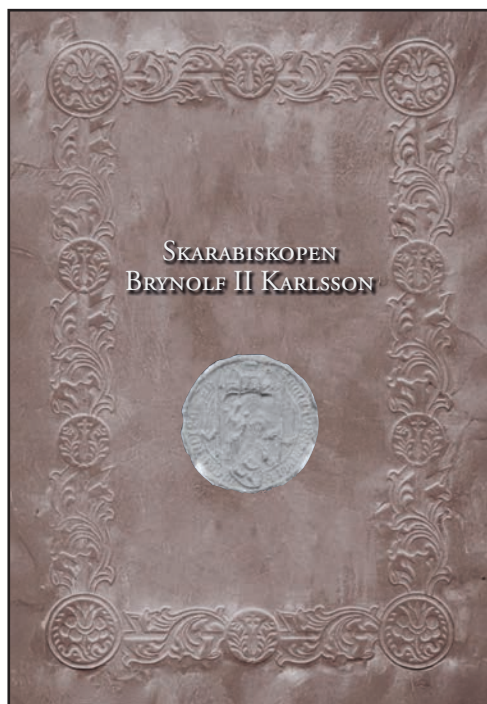
Vad säger han då om sin hembygd? Först förklaras namnet Kinnekulle. Här finns, menar han, många tolkningar. Den troligaste är att det handlar om en häradsbenämning. I övrigt ger avhandlingens innehåll ett enkelt och lite torftigt intryck men förmedlar även en del intressant för en nutida läsare. Inte minst vad gäller folktro och vidskepelse, något som för övrigt Österplan tar klart avstånd ifrån. Men han delar tidens tro på jättarnas existens. Han skriver: "Men att flera platser på jorden varit bebodda av jättar, ja, att jättar funnits i Skandinavien och att de oftast haft sina boningar i bergstrakterna, varför de kallas *Bergbuar*, d.v.s. i berget boende, detta tror jag vara obestridligt." Han ger även andra exempel på namn kring Kinnekulle som förknippas med dessa jättar; *Jättebacken*, *Jättequarnen* och *Jättedansen*. Och att jättar funnits på Kinnekulle, kan så mycket mindre betvivlas, som för några år sedan en jätte av väldig storlek, ryslig att skåda, dödad av alltför stark köld, blivit funnen vid *Brätte-Fors* på fälten vid Kleva icke långt därifrån." Ja vad skall man tro om detta idag?

Österplans avhandling översattes 1992 av latinprofessorn Sven Blomgren i Föreningen för Västgötalitteraturs skriftserie.

Johnny Hagberg

Skarabiskopen Brynolf II Karlsson

År 2024 var det 600 år sedan Brynolf II Karlsson avgick från sitt ämbete som biskop i Skara stift. Det är i år 622 år sedan han tillträdde befattningen. Han avled troligen år 1430. Nu utkommer en bok om denne viktige med ganska okände biskop.

Brynolf Karlssons släktförhållanden är okända, han förde ett okänt vapen med tre horn. 1375 blev han kanik i Skara, och bedrev därefter studier i Paris där han 1379 blev *baccalaureus in artibus* och 1380 magister. 1382 blev Brynolf Karlsson vald till anglikanska nationens prokurator, men avsade sig uppdraget, troligen på grund av att han utsetts till domprost i Skara. Som domprost blev han efterhand en mycket betydande medhjälpare till biskopen.

Han inkallades även i rådet, som han tillhörde åtminstone 1396 och 1397. 1404 träffades en överenskommelse enligt vilken biskop Torsten mot livstids underhåll nedlade sitt ämbete och Brynolf Karlsson kom att träda i hans ställe. Brynolf inhämtade själv i Rom 1405 påvens stadfästelse på sin utnämning. Redan 1402 hade han dock kallats biskop, så det är möjligt att han redan tidigare vigts till biskop innan han erhöll påvens stadfästelse. Under sin tid i Rom utverkade han bland annat påvens tillstånd att anslå fattigtionden i stiftet till kanikernas underhåll. Om hans gärningar i övrigt vet man mycket lite.

Han donerade gården Brynolfsboda (Brunsbo) till kyrkan, och har utfärdat ett antal bevarade avlatsbrev. En hel del uppgifter finns från hans relationer med Vadstena kloster.

Ett viktigt mål för honom var att få sin företrädare Brynolf Algotsson helgonförklarad. Då Konciliet i Konstanz på begäran av kung Erik förordnat om undersökning av Brynolf Algotssons liv framträdde Brynolf Karlsson 1417 som vittne. Vittnesmålet hölls i Skara domkyrka och resulterade i de handlingar som idag är översatta och tryckta (*Vita Brynolphi*) och utgivna av Föreningen för Västgötalitteratur.

Han avgår som biskop då han enligt Brynolf Gerlakssons Rimkrönika blivit sjuk: "Och sedann fih hann i sitt måle ett

meen...". Förmodligen fick han en stroke.

Nu kan vi lära känna denne biskop genom sällskapets utgåva (N: o 124 i skriftserien) som omfattar 80 s. i mjukpärm. Pris 150 kr.

Innehållet är enligt följande:

En av tre – om skarabiskopen Brynolf II Karlsson.

Johnny Hagberg

Biskop Brynolf och påvedömet. *Bertil Nilsson*

Biskop Brynolf Karlsson i Skara, hans sigill och vapen.

Inga von Corswant-Naumburg

Biskop Brynolf Karlsson. *Karl-Erik Tysk*

Biskop Brynolf och Vadstena. *Sven-Erik Pernler*

Biskop Brynolfs sigill. Foto: Ragnar Sigsjö.

Klangrum. Orglar i Skara stift.

I boken skildrar tio författare det västgötska orgellandskapets framväxt och särdrag. Redaktör är kyrkoantikvarie Robin Gullbrandsson. Därtill har 15 orglar från olika tider runt om i stiftet spelats in med organist Anders Börjesson, Mariestad. Det är en CD på 80 minuter med orgelklanger från fyra sekler. Boken och CD kostar 300 kr.

De som gått före oss

Förra året utkom boken *De som gått före oss*. I ett pressmeddelande kring denna skriver utgivarna:

KATOLSKA KYRKAN I SVERIGE är en kyrka som i mycket hög utsträckning har fått förlita sig på enskilda människors uppoffrande insatser. Det gäller präster som skickats från trygga och enhetliga katolska sammanhang utanför vårt land för att återetablera den katolskt kristna tron i diasporan, men det gäller också alla dessa, ofta anonyma, lekmän och lekvinnor som bistått dem.

Denna antologi som rymmer 50 porträtt av katolska föregångare vill vara ett första initiativ till att hugfästa minnet av dem som berett vägen och gjort det möjligt för andra att ta del av frukterna av deras arbete. Det är på inget sätt en heltäckande bild utan ett första försök att vittna om våra medkristnas insatser. Vår ambition har varit att i möjligaste mån avspegla den stora mångfalden och rikedomerna av präster, ordensfolk och lekfolk, offentligt eller lokalt namnkunniga, historiska gestalter eller personer som alldeles i nutid satt sitt avtryck på stift eller församling.

Bokens redaktörer är Anna Minara Ciardi och Maria Green. Över 30 skribenter medverkar med personligt, inkännande och kunnigt tecknade personporträtt av dem som gått före oss.

Inbunden, 240 sid., ill.

Ett av porträtten handlar om Skara stiftshistoriska sällskskaps förre Hedersledamot Alf Härdelin och texten kring honom är värdefull att presentera i detta medlemsblad.

Tack för att du betalar din årsavgift på 150 kr till
Skara stiftshistoriska sällskap
Swish 123 303 59 46 Bg 58-12-8166

Alf Härdelin

27 februari 1927–4 augusti 2014

Professor, författare

Gift med Margareta, f. Montgomery, universitetsbibliotekarie, fyra barn

De flesta som går till gudstjänst i katolska kyrkan i Sverige möter förr eller senare Alf Härdelin. Han talar ännu – kraftfullt – fastän han är död. Talar gör han genom sina hymner i Katolska kyrkans psalmbok *Cecilia* och genom översättningar och hymner i *Timmarnas liturgi*. Hans och vännen tonsättaren Lars Edlunds gemensamma kompositioner hör till det mest sublimala som *Cecilia* har att bjuda utöver gregorianiken.

Alf Härdelin föddes i Bollnäs. Fadern Erik var präst, modern Gunhild sjuksköterska och diakonissa. Barndomen präglades av en typisk svenskkyrklig prästgårdskultur, huvudsakligen i Ramsjö, ungdomsåren av storstaden Stockholm med det klassiska läroverket Norra Latin som första bildningshård. Under gymnasieåren drogs han in i Kyrkliga Gymnasistförbundet och den högkyrkliga rörelsen. Detta ledde honom vidare till teologiutbildning och prästvigning 1954 för Strängnäs stift. I slutet av 50-talet lämnade han prästämbetet och upptogs 1963 i den katolska kyrkans fulla gemenskap.

Nu började en ny fas i Alf Härdelins liv – som katolik och forskare. Han disputerade 1965 vid Uppsala universitet i praktisk teologi med kyrkorätt och fick docentbetyg på avhandlingen *The Tractarian Understanding of the Eucharist* om anglikansk teologi med John Henry Newman i fokus. Ett par år därefter fick han tjänst som avlönad docent i ämnet trots stort motstånd från antikatolska strömningar vid den teologiska fakulteten.

Efter avhandlingen kom Härdelins fokus att flyttas till studier av tidigmedeltida teologi och kyrkoliv. Han fick småningom en specialtjänst i detta ämnesområde vid det humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Om man vill få en överblick över hans omfångsrika medeltidsforskning går man med fördel till hans stora översiktsverk *Världen som yta och fönster. Spiritualitet i medeltidens Sverige*. Här blir hans tvärvetenskapliga utgångspunkt och liturgiska förankring tydliga.

”Jag arbetar, när jag inte har något annat för mig”, brukade han säga och även understryka att han aldrig kunde bli professor emeritus (pensionär), eftersom han hade fått sin professorstitel av regeringen och inte av sin arbetsgivare universitetet. Han var rastlöst verksam, nyfiken och engagerad inte minst för att entusiasmera yngre forskare.

Alf Härdelin var en kulturpersonlighet. Han brann för och levde de kulturella yttringarna. Han såg de oupplösliga sambanden mellan det konkreta och det abstrakta, det materiella och det andliga. Han förstod att som forskande och folkbildande praktisk teolog skriva om konsterna – främst musik, poesi och teologi – men också att utöva dem och att njuta av dem. Han var violinist, sångare, kompositör, poet, hymndiktare, översättare och teolog. I sångboken *Gloria* samlade han 160 latinska hymner tolkade till svenska, de allra flesta för första gången, med gregorianska eller nykomponerade melodier.

Många titlar kunde Härdelin sätta på sitt visitkort men den

i hans ögon finaste, men minst kända, var frater ab extra vid S:ta Birgittas abbedi Pax Mariae i Vadstena. Bland annat hans arbete med systrarnas liturgi låg bakom denna upphöjelse. Hans utgåva av ett urval av Heliga Birgittas uppenbarelser i serien Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien låg honom varmt om hjärtat. Birgitta var en av hans stora läromästare. Hans skarpa och (kyrko)kritiska blick hade hämtat mycket av sin sälta från henne. Härdelin tvekade sällan eller aldrig att ta till orda. Han kritiserade frejdigt både sina vänner och motståndare, när han fann det för gott. Denna polemiska sida kan man ta del av i hans recensioner, men framför allt i hans omfattande brevkorrespondens. Den blev omedelbart tillgänglig efter hans död. I diktsamlingen *Tyda speglarnas bild* utgiven av vänner för att fira hans 70-årsdag lyser hans mer ömsinta sidor fram.

Så vi minns honom, kulturmänniskan: lärd, glad och vänsäll men också skarp, frustrerad och kritisk. Många har tack vare honom fostrats in i traditioner som vi alltid kommer att bära med oss och bäras av.

Alf Härdelin avled i Uppsala 2014 och är begravd på Floda kyrkogård i Sörmland med hustrun Margareta vid sin sida.

Kjell Blücker

Professorn som blev kyrkoherde i Skövde — om Elias Christopher Grenander

Predikningar, 39 s., trycktes i Skara 1831. Det är två predikningar; en för Annandag pingst och den andra för Juldagen 1830.

Elias Christopher Grenander var född den 28 september 1774 i Eriksberg. Efternamnet tog han efter sin moder som var gift med prosten J. Lithander i Grolanda.

Han blev student i Uppsala 1793, filosofie magister 1800 och docent i didaktik (läran om undervisning och

lärande) och pedagogik 1803. Efter att i vetenskapligt studiesyfte besökt norra Tysklands förnämsta universitet och uppfostringsanstalter, utnämndes han till förste extra filosofie adjunkt 1807, och senare ordinarie 1814. Slutligen erhöll han 1818 professors namn och värdighet och tjänstgjorde som ordinarie professor vårterminen 1819.

Grenander prästvigdes 1822 och därefter får han en snabb kyrklig karriär: kyrkoherde i Skövde 1823, kontraktsprost 1824 och blev 1830 teologie doktor, en grad som man inte kunde "ta" vid denna tid utan utnämndes till. Han var ledamot av prästeståndet vid riksdagarna 1829–30 och 1834–35.

Han författade ett stort antal akademiska dissertationer, avhandlingar, översättningar, historiska och filosofiska tryck. Totalt rör det sig om ett antal av 48 enligt *Libris* förteckning. Den första utges redan 1794, då han varit i Uppsala i ett år: *Dissertatio de memorabili quodam loco geometrico quarti ordinis, quam, consent ampl. ord. philos. censuræ modeste offerunt mag. Andreas Bratt ... et Elias Christoph Grenander, Vestrogothi. In audit. Gust. maj. d. XIII. Junii MDCCXCIV. h. c.* Bratt, Andreas (preses), Grenander, Elias Christopher (respondent).

En tidig skrift av Grenander är: *Minne af grefvinnan fru Ulrica Eleonora Spens född grefvinna Falkenberg, Upsala, 1802.* Detta var hans första minnestal.

1803 utger han tre skrifter och 1807 lika många. 1841 är sista året då något kommer ur hans hand och det är ett minnestal över domprosten Kjellander: *Lifvet i döden tecknad vid domprosten m.m. doc. Jon. Kjellanders jordfästning i Skara domkyrka den 26 januari 1841.*

Prosten Grenander dör i Skövde den 28 april 1845. Sedan 1808 var han gift med C. E. Trotzelli, död 1857. De fick fyra barn och av dessa kan nämnas Anna Maria Albertina (1822–1908) som blev gift med biskopen A. F. Beckman (1812–1894) i Skara.

I herdaminnet beskrivs Grenander som "En lär, from och välmenande man."

Johnny Hagberg

Tack för god kollekt

Den 25 maj togs det upp en stiftskollekt till Skara stiftshistoriska sällskap som inbringade 46.553 kr. Styrelsen tackar för det generösa bidraget.

Att bygga sitt liv i skuggan av kriget

Heribert Jansson – en existentiell biografi

I oktober 1963 smugglade kyrkoherden Heribert Jansson (1919–1996) ut ett prästpar genom järnridån mellan Öst- och Västberlin i bakluckan till sin diplomatskyltade Jaguar. För detta förklarades han i tio år *persona non grata* i Östtyskland. Men hans liv innehöll så mycket mer än så.

I denna existentiella biografi får vi följa honom från uppväxten som adopterad i västgötska Gillstad, genom studier i Göteborg och Lund, militärtjänst under andra världskrigets beredskapsår, vidare genom yrkesgårningen som präst i Svenska kyrkan och genom den långa tjänstgöringen som svensk kyrkoherde i Berlin 1950–1987 och de rika emeriti-åren.

En mångfacetterad personlighet och ett okonventionellt liv stiger fram ur källorna. Frågor om politik, religion och sexualitet speglas i förhållande till en föränderlig och motsägelsefull samtid. Uppväxtens utmaningar, med- och motgångar i yrkesgårningen, den mediala uppmärksamheten, attraktionen till andra män och ett komplicerat äktenskap, kärleken till Italien och till det goda och sköna i livet, intresset för genealogiska sammanhang och historiska

händelseförlopp, den kristna tro som genom livet och in i döden var hans främsta ankare.

Boken utges i samarbete mellan bokförlaget Artos och Skara stiftshistoriska sällskap (n:o 128 i skriftserien).

Författaren till boken är sällskapets medlem Fredrik Santell som är teologie doktor i kyrkohistoria vid Uppsala univer-

sitet och präst i Svenska kyrkan. Efter doktorsavhandlingen *Svenska kyrkans diakonistyrelse. Tillflöden och tillkomst, organisation och verksamhet intill 1938* (2016) har han fortsatt att studera förhållandet mellan kyrka, stat och samhälle i svenskt 1900-tal. Bland hans tidigare böcker kan nämnas *Stifts kyrkan kraftsamlar. Etablerandet av de första stiftsgårdarna i Svenska kyrkans tretton stift 1937–1953* (2018) och *Kyrka och diplomati. Svenska kyrkans utlandsförsamlingar under 1900-talet* (2023).

Ett boksläpp och föredrag kring Heribert Jansson blir det i Örslösa kyrka torsdagen den 18 september kl. 18.00 då Fredrik Santell medverkar. Det var i Örslösa Heribert växte upp och senare blev prästvigd. Där finns också hans grav.

Ett inbrott i Örslösa prästgård för 200 år sedan

Örslösa nuvarande prästgård

I *Allmän Kungörelse* för Skaraborgs län i maj månad 1825 står noterat om ett tjuvbesök i Örslösa prästgård:

att Tjuftar d. 23 dennes om eft. m. inbrutit sig uti Örslösa Prästgård och från vice Pastor Rödholf bortstulit följande penningar och persedlar neml: emellan 150 och 200 R: dr i 3 och 2 Riksdalers, samt mindre sedlar, en större refflad Silfwer Matsked, en annan Matsked märkt m E. S. 3 st. Theskedar märkta med E. S. samt en annan Thesked, en sjöskumpipa af owanlig facon beslagen med Silfwer med kupigt löck och en liten knapp därå, ett Eldstål af Eskilstuna arbete med röd Saffianspung, ett Solglas, en Nagelsax, ett par smärre runda Stålsparren och en låg fyrkantig Brännvinsflaska som ett helt stop rymd, ritad och med årtal 1769 samt en knif med instrumenter; Och warder i anledning här af ej mindre Tjuftwarne än de bortstulna penningarne och persedlarne härigenom allmänneligen efterlyste med befallning till krono- och Stadsbetjenterna i Länet att dem noga efterspana de förre wid anträffandet gripa och fångslade till Länshäktet insända, ock om de sednare, tillrättafas derom göra behörig anmälan; Warandes en belöning af 10 R: dr B: co utlofwad till de som

Tjufwarne uptäcker, eller det stulna tillrättaskaffar.
Marieholm å Lands-Cancliet den 30 Maji 1825.

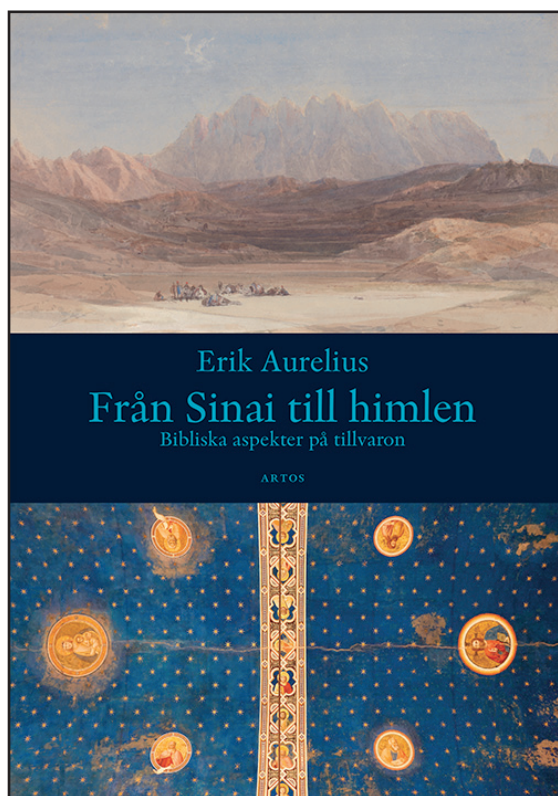
Hur det gick med efterlysningen vet jag inte. Kanske vet någon av läsarna detta? Hör av er i så fall. Silverskedarna med bokstäverna E. S. antyder att de har tillhört någon på hans mors sida (Stråle). Både det stulna och penningsummorna tyder på en viss välbeställdhet.

Låt oss se närmare på vem den bestulne prästen var: Constantin Emanuel Rödhholm var son till prosten Olof Rödhholm i Närunga och hans hustru Constantia Stråle. Från modern bär han sitt namn. Han var född i Fågelås 1789. Han blev student i Uppsala 1806, fil dr (magister) 1812 och prästvigdes samma år. Han tjänstgjorde i Närunga och S. Björke för att senare bli vice pastor i Örslösa 1817-1827.

Rödhholm begärde tjänstledighet för sjukdom 1827 och återgick aldrig i prästtjänst. Han blev istället en duktig jordbrukare på sin gård Fräckestad i Undernäs som troligen har fått i modernearv från adliga ätten Stråle. Sin förmögen kom han att donera till välgörande ändamål inom Undernäs församling. Han dör ogift den 10 november 1863.

Johnny Hagberg

Erik Aurelius Från Sinai till himlen: Bibliska aspekter på tillvaron

Boken bygger på korta självständiga kapitel där de flesta är tidigare föreläsningar eller produktioner av Aurelius förutom kapitel två och fyra som är nyskrivna.

Erik Aurelius inleder med att skriva att bakom boken ligger övertygelsen att världen som vi lever i är Guds och att den på olika sätt kan belysas av Guds ord genom profeter och apostlar och andra författare till de bibliska skrifterna. Boken är skriven av en akademiskt skolad professor men framför allt är den en biskops bibelteologiska förkunnelse över valda teman.

Boken får en viss spretighet genom att vara uppbyggd av tidigare självständiga delar men alla delar binds samman av hans glädje att läsa och tolka de bibliska berättelserna och av att lyfta centrala teologiska frågor utifrån bibliska perspektiv.

Boken binds också samman av att vara präglad av Gustaf Wingrens teologi. Det blir tydligt genom det sätt som skapelseteologin genomgående lyfts fram. Ett exempel på det finns i kapitlet *Strider om Abraham*. Där argumenteras för att Jesus likt Johannes menar att Israel inte längre kan räddas genom att åberopa sina fäder och sin historia. Jesu budskap om Guds rike präglas inte av utkorelsetraditionen utan av Israels skapelsetro. När det i evangelierna hänvisas till Abraham är poängen att Guds rike öppnas för hedningarna.

Att Aurelius teologi är präglad av Wingrens teologi syns också tydligt i synen på en luthersk kallelselära. I kapitlet om *Evangelisk själavård* lyfter han fram Luthercitatet att "Pigan som sopar golvet gör en lika god gudstjänst som prästen som leder mässan." Det vardagliga livet som en Guds kallelse lyfts genomgående.

Skapelseteologin och kallelseläran är något som ofta återkommer. Ett tema som jag däremot saknar är ett kapitel om den gudstjänsten. På några ställen nämns den söndagliga gudstjänsten men gudstjänsten i sig har inget kapitel och ingen framträdande position trots den plats som templet och kulten har i hela Bibeln.

Boken är en välskriven bok präglad av Erik Aurelius lättlästa språk och hans glädje över Bibeln. Det presenteras utifrån bibelforskning men bibelforskningen har inte en så framträdande plats att boken ger en bild av olika ståndpunkter i de frågor som lyfts, i stället är det en god förkunnelse av en biblisk teologi färgad av inte minst Luther och Wingren. Som sådan är den väl värd att läsa.

Erik Aurelius är biskop emeritus, prästvigdes 1972, var professor i biblisk teologi vid universitetet i Göttingen 1997–2004 och biskop i Skara stift 2004–2012.

Fredrik Hägglund

Rättelse

Från vår medlem Dagmar Lagerberg i Uppsala har en rättelse kommit kring senaste medlemsbladet:

Det är bara en sak som jag skulle vilja rätta. Det gäller fotografiet av Ingmar Milveden. Det är inte taget vid hans disputation 1972 utan, efter vad jag tror, tio år senare (1982) i samband med en vanlig doktorspromotion vid Uppsala universitet, alltså inte hans egen. Han redan doktorshatt och en sådan liten lagerkrans som promoverade doktorer kunde sätta på sig vid senare promotioner.

Per Meurling blev aldrig kyrkoherde i Kristdala

Den Meurlingska successionen i Kristdala är utan motstycke i Svenska kyrkan. När Karl XII i juni 1708 från sitt läger i Radoscowitz (Radasjkovitj i nuv. Belarus) utnämnde Olof Mörling (1658-1738) till kyrkoherde i Kristdala blev denne först i raden av sex kyrkoherdar Meurling, far och son, i en succession som sträckte sig ända fram till 1953 då Erik Meurling (1879-1961) gick i pension.

Erik Meurling

Kyrkoherdar i samma församling i 371 år

Olof Meurlings svärfar Johannes Duræus (1628-1708) hade dessutom efterträtt sin far, som i sin tur efterträtt sin fader Nicolaus Duræus (d. 1629), som blev kyrkoherde i Kristdala redan 1582. Dennes farfar Bertil (Bartholdus) Bertilsson blev 1525 kyrkoherde i Norra Vi, från 1540 i Torpa. Av okänd anledning instämde han 1525 av kyrkoherden Olavus Henricus i Asby inför biskop Brask men förklarades oskyldig. Den

skrivelse han ingav till biskopen anses vara Sveriges äldsta bevarade prästbetyg.

Kyrkoherdetjänsten gick alltså i samma familj i 371 år, från 1582 till 1953.

Ville Erik bli kyrkoherde i Kristdala?

Frågan är om Erik Meurling från början tänkt sig ett liv i det avsides belägna Kristdala, längst ut i södra kanten av Linköpings stift. Där hade han visserligen vuxit upp som son till den store väckelsepredikanten Charodotes Meurling (1847 – 1923), känd bl.a. för sin utgåva av Luthers lilla katekes (som jag själv använt under hundratals katekesförklaringar). I Uppsala tillbringade emellertid Erik Meurling inte mindre än 23 år. Han blev fil. kand. och teol. lic. Under många år var han också redaktör för Svensk Kyrkotidning och skrev mer än 1500 artiklar. Vidare var han adjunkt vid Uppsala högre allmänna läroverk (nuv. Katedralskolan) samt regementspastor vid Upplands regemente. I Uppsala föddes sju barn, varav två dog som unga.

När Charodotes Meurling avled 1923 hade sonen Erik nyligen tillträtt som kyrkoherde i Hällestad i norra Östergötland. Enligt den tidens bestämmelser fick man inte söka någon annan tjänst förrän efter tidigast fem år. Det tycktes alltså som att han skulle slippa ifrån arvet i Kristdala. Men församlingen där ville upprätthålla traditionen. Han kunde visserligen inte söka tjänsten men blev då i stället kallad som fjärde provpredikant och accepterade detta. Vid det efterföljande valet erhöll han samtliga röster och tillträdde den 1 maj 1926.

Erik Meurling blir den 10:e kyrkoherden i Kristdala ur samma familj

Erik Meurling svarade lojalt mot församlingsbornas förväntningar. Han såg som sin uppgift att betona släkttraditionen och samhörigheten med bygden, inte minst i sin artikel i *Från gamla prästhem i Linköpings stift*, en bok han också var redaktör för. Han odlade sin originalitet och skröt med hur konservativ han var.

Var det möjligen en tillkämpad attityd? I stiftet fick han förtroendeuppdrag som kontraktsprost och som ledamot av domkapitel och kyrkomöte. Kanske offrade han sig för traditionen, medan hustrun, prästdottern Marianne Wågman (1879-1964), lämnade Kristdala och bosatte sig i Stockholm. Där fick hon sin grav på Skogskyrkogården.

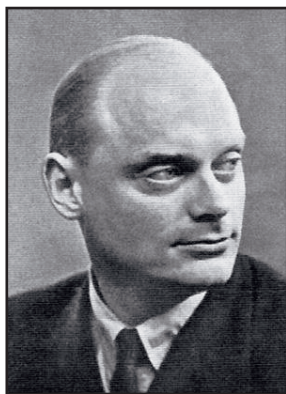
Vem skulle bli den 11:e kyrkoherden?

Olov Meurling

Frågan som låg i luften, i släkten och i socknen, var dock om någon av de fyra sönerna skulle bli präst och fortsätta successionen? – Nej, så blev det inte! Långt ifrån. Tre av sönerna blev i stället kommunister. Olle (1909-1936) började visserligen läsa teologi i Uppsala, var en tid engagerad i Oxford-grupprörelsen men fängades snart av Marx läror och kom till insikt om att »kommunismen är ingenting annat än kristendomen konkretiserad inom samhället». Han reste ut i spanska inbördeskriget, blev kulspruteskytt och stupade vid fronten utanför Madrid. Även Karl (1916-1974), som var verksam som lärare och rektor i Stockholm, blev kommunist. Mårten (1908-1990) blev rektor vid Jordhammars lantmannaskola i Ödsmål och »svor som en borstbindare» enligt vad en f.d. elev uppgivit för mig.

Dottern Gertrud var det ordentliga barnet. Genom henne gick den prästerliga ådran vidare. Hon gifte sig med en skollärare i Kristdala. Deras son Tomas Sannerud (1943-2024) blev präst i Norrköping.

Per Meurling

Den intellektuelle Per

Erik Meurlings äldste son Per (1906-1984) gick i läroverket i Linköping i samma klass som min far. Pappa berättade ofta om honom. Pelle läste aldrig läxor men var mycket begåvad och kunde alltid prata bort lärarna. Under kriget var min pappa som reservofficer och kompanichef en tid förlagd i Råneå i Norrbotten. Där fick han in sovjetiska propagandasändning på radion och kunde då höra hur hans släkting Pelle Meurling entusiastiskt talade om det kommunistiska lyckoriket. Många år senare träffade pappa honom på gatan i Stockholm och frågade om han fortfarande var kommunist. Pelle svarade att han sedan många år var högerman!

Om denne ombytliga Meurling har författaren Hans Lagerberg skrivit en mycket personlig biografi. Boken handlar lika mycket om Lagerberg som om Per Meurling (PM). Egentligen är det två böcker som är vävda in i varandra. Biografiska avsnitt om PM övergår i resonemang kring Lagerbergs egen situation för att några sidor senare återvända till PM. Till detta kommer att den fylliga notapparaten kan läsas som ytterligare en bok, innehållande ett myller av handlingar.

Lagerberg försöker att i PM se någon sorts förebild för en fri intellektuell. PM står för sådant som Lagerberg tycker sig sakna i sitt eget liv, självsäkerhet, oräddhet, debattlystnad, humor. PM är mannen som gör vad som faller honom in, ständigt på jakt efter sprit och lösaktiga kvinnor, författare av pornografiska alster, invecklad i krogslagsmål, fångslad för

spioneri, ständigt provocerande.

Lagerberg är för sin del bekymrad över de intellektuella situation i vår egen tid. Han vill se dem som vår tids profeter, de som inte tvekar att utmana den allmänna opinionen men som också har svårt att få ut sitt budskap när tidningarnas kultursidor krymper och där nöjesjournalistik och dataspelsrecensioner tränger bort debatten i viktiga samhällsfrågor.

Lagerberg tycks inte ha blivit varse hur majoriteten av Sveriges intellektuella i likhet med politikerna trängs i mitten. Visserligen är Mao och Che Guavara sedan länge utbytta mot auktoriteter som Bourdieu, Derrida, Foucault, Adorno, Gramsci och Benjamin, men det är ändå fråga om en lika konformistisk defilerings som någonsin förr.

Men trots att Lagerberg nästan slår knut på sig själv i sin strävan att uppfylla intellektualitetens alla krav gör författaren med sin ödmjukhet och sina bekymmer ett sympatiskt intryck. Boken är helt klart läsvärd.

Per blev kommunist

Varför blev PM kommunist? Lagerberg försöker att förstå honom. Även om PM tagit avstånd från släkttraditionen behövde han uppenbarligen något att tro på. 1950, efter det kommunistiska äventyret, uppgav PM att han sökt sig till kommunismen som »ett ärligt och spontant uttryck fött i förtvivlan». Som redaktör för studenttidningen *Lundagård* hade han 1929 hävdade att det akademiska livet borde ägnas åt vetenskap och konst. Påverkad av den ekonomiska världskrisen blev han därefter clartéist och socialdemokrat och en av de ledande kring tidskriften *Ateneum*, som sysslade med studier av marxismen. När han 1935 lämnade Lund påstod han att universiteten var kökkenmöddingar av gamla konventioner. Han ville i stället vara en »fri intellektuell».

Någon opportunist var han inte. Litteraturvetaren Tomas Forser (f.ö. systerson till PM:s nära vän, statssekreteraren och landshövdingen Per Nyström) påpekar att PM tycks ha satt sveket i system när han senare på 30-talet blev medlem i det föraktade kommunistpartiet samt sovjetisk spion då nazisterna var som mest framgångsrika. Sedan, på 50-talet, blev han bespottare av folkhemmet för att under 60-talet avstå från chansen att bli den nya vänsterns hjälte genom att bli socialdemokrat.

En uppgörelse med sin tid som kommunist gjorde PM i boken *Kommunismen i Sverige* (1950). Han framhåller att han blivit desillusionerad. Boken är inte någon botgöring. »Det finns ingen anledning att be dem, som icke genomgått en liknande livsåskådningsbrottning om ursäkt och att be dem, som gjort det, härom, är onödigt», skriver han.

Kanske är ordet »livsåskådningsbrottning» nyckeln till att förstå PM i alla hans provokationer, ideologiska svängar, kärlekstörst, alkoholtörst och socialt förfall. När han ser tillbaka på de kommunistiska kampåren var det bara en massa träiga broschyrer och cirkulär som ingen läser, lite väsen i riksdagen, en smula mullvadsarbete i en främmande, cynisk stormakts tjänst. »Det är inte mycket. Men så går det, när man jagar efter vind. Livets lagar låter inte gäcka sig», sammanfattar han med några bibliska vändningar. Dock dör inte framtidstron och »längtan efter en bättre värld, som mer eller mindre starkt lever hos alla i vår trista tidsålder.»

Den socialdemokratiske debattören Jan Lindhagen menade

att även om bekännelsen till socialdemokratin hos PM hade ett drag av opportunism, så fanns i hans socialism även »ett äkta patos, som i grunden omfattade de utsatta, snarare än en kämpande klass». Detta ideal svek han aldrig, sade Lindhagen.

Pers gudstro

Karl Vennberg menade att PM var sin generations kanske största och mest missbrukade begåvning: »I Per Meurlings socialistiska paradiset skulle värdshuset utan tvivel ligga tätt. Risken lär väl finnas att inte heller bordellerna skulle saknas.» Enligt Vennberg hade PM ett förnekat behov av kristen tro. I *Jesus äventyr – Nya testamentet berättat för ungdom* (1967) förklarar PM att han själv befinner sig utanför nåden men att han ändå sätter Jesusgestalten högt. Han menade att Jesu budskap har överlevt de grymheter som begåtts i hans namn, och han ser fram mot ett paradiset där Jesus och rövaren sitter tillsammans i trädgården och äter av brödet och dricker av vinet.

I en outgiven bok om Marx påminner han om att kristendomen, trots mörka inslag i sin historia, också bidragit till att »hålla kärleken till nästan och viljan att uppoffra sig för andra levande». Han hade inget emot unga kristna, bara de bidrog till kampen mot kapitalismen och imperialismen.

Hans väninna under de senare åren säger: »Visst hade Pelle en gudstro. Det var kyrkan han inte kunde med.» På ålderdomen diktade han: »Jag är en man från Småland, / som söker Herren Gud, / men jag har aldrig älskat/hans många svåra bud ...» Han kallade sig aldrig kristen men påstod i sitt långa förord till Karl Kautskys *Kristendom och socialism* (1973) att evangelierna radikalt förändrat antikens moral genom att öppna en ny inre värld för människan. Tyvärr hade kyrkan förstört läran. I anteckningar från 70-talets början klagade han: »Jag är fördärvad, grundfördärvad av dålig kristendom.» I boken om Jesus skrev han: »Många av oss nödgas i vår grymma värld genomgå Getsemanes ångest och alla får vi kanske förr eller senare på något sätt vårt kors att bära.»

Vem satt på stenen?

I tidningen *Vi* 35/1961 berättade PM om när han som barn i

Kristdala fick sätta sig på en sten längs Krokshultsvägen mitt emot sin far Erik, som satte sig på en sten mitt emot och sade: »Där du nu sitter satt jag själv en gång då jag var liten, och min far satt här och när du blir stor skall du sitta här och din son mitt emot dig på den lilla stenen.» På så sätt fick lille Pelle veta att han var utvald till att bli kyrkoherde i Kristdala.

Men detta har nog PM bara hittat på för att det är en bra historia. I själva verket tillträdde Erik Meurling Kristdala först 1926, och då var Pelle vuxen och hade börjat läsa i Lund.*

Däremot hade farfar Charodotes sagt något liknande till sin son Erik. Det berättar Erik i beskrivningen av Kristdala prästgård i *Från gamla prästhem i Linköpings stift*. Men för Charodotes var det nog bara ett minne som dök upp, och han konstaterade att han blivit gammal. Som väckelsekristen visste han att kallelsen inte kommer genom släkttraditionen utan genom Den Helige Ande.

Kristdala församling existerar inte längre. Den uppgick 2010 i Döderhults församling och Växjö stift. Men kyrkogården finns kvar. Där vilar Pelle och hans far i den stora familjegraven.

Anders Brogren

Tryckta källor:

Sven Bankeström: *Från flydda tiders Kristdala och Tunalän*. Kristdala hembygdsförening, Vadstena 1982.

Hans Lagerberg: *Per Meurling – en intellektuell vildhjärna*. Ordfront, Stockholm 2011.

Charodotes Meurling: *Olof Meurlings stamträd*. Håkan Ohlssons Boktryckeri, Lund 1902.

Erik Meurling (red.): *Från gamla prästhem i Linköpings stift*. Gleerupska universitetsbokhandeln, Lund 1926.

* Beskrivningen av händelsen behöver inte vara felaktig då den kan ha inträffat innan Erik tillträder tjänsten 1926. Familjen bör ha varit i Kristdala en hel del efter 1923 då Charodotes dör. Stencermanin var så viktig för Meurlingarna att det finns stor sannolikhet för den. *Red. anm.*

Spelet om den rena läran

Christer Pahlmblad (utgivare): *Spelet om den rena läran. Dokument från de teologiska och kyrkopolitiska kontroverserna i Sverige 1560–1593*. Volym I, 1560–1570 + Volym II, 1570–1593, Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia del 47–48, Stockholm 2024, 1065 sidor.

Förra året utkom, utan större buller och bång, snarast under anmärkningsvärd tystnad, detta mastodontverk, med sammanlagt 215 dokument från svensk reformationstid. Utgivningen måste betraktas som en kultur- och kyrkohistorisk gärning av rang. Som utgivaren påpekar i förordet, är flera av aktörerna i den svenska reformationen kända genom litteraturen, men få har själva kunnat studera deras texter. De har helt enkelt inte funnits utgivna och/eller översatta tidigare. Att vissa av dessa texter existerat i bibliotek/arkiv har dessutom ofta varit känt endast hos en begränsad krets av forskare. Ett undantag är härvidlag Olaus Petri, vars samlade verk gavs ut 1914–1917. Enstaka verk av andra författare finns naturligtvis också utgivna sedan tidigare.

Christer Pahlmblad, hedersledamot i Skara stiftshistoriska sällskap, och medarbetarna tillika medlemmarna i vårt sällskap, Elisabet Göransson, Per Stobaeus och Anders Piltz har bidragit med en verklig gåva till den kyrkohistoriska såväl som systematiska forskningen, liksom till alla som är intresserade av den svenska reformationen och de olika teologiska striderna och förvecklingarna. Utgåvan ger sammantaget en möjlighet att idag bättre förstå Svenska kyrkans historia och teologiska identitet som reformatoriskt samfund.

Fortfarande finns de som tror att reformationen i Sverige genomfördes vid riksdagen i Västerås 1527, men i själva verket var

det en utdragen process som började vid mitten av 1520-talet och sträckte sig åtminstone till Uppsala möte 1593 då kyrkan, mot statsmaktens vilja, band sig vid den Augsburgska bekännelsen – kanske ett av få autonoma beslut av rang som Svenska kyrkan över huvud taget har fattat? För kungamaktens del kan processen sägas vara ännu längre, och inte avslutad förrän i och med Gustaf II Adolfs kungaförsäkran 1611; först då uttryckte kyrka och kungamakt samma mening i fråga om kyrkans och landets bekännelse. Under decennierna fram till de definitiva besluten böljade utvecklingen i olika riktningar.

Om Gustav Vasas kyrkopolitik mer handlade om realpolitik och ekonomiska intressen var hans söner kunniga teologer med egna agendor för kyrkan i Sverige. Erik XIV har beskrivits som både kalvinist och melanchthonskt påverkad, Johan III som reformkatolik (en i sig komplicerad term) och Karl IX som kalvinist. Johans son Sigismund var avgjort romersk-katolsk bekännare.

1560-talet präglades av motsättningar mellan de ledande lutherska företrädarna för kyrkan och franska kalvinister som tillåtits bosätta sig i landet, men också mellan olika inomlutherska grupperingar. Under 1570- och 1580-talen utspelade sig konflikten om »Röda boken», Johan III:s mässordning. Detta var framför allt en strid mellan ortodoxa lutheraner och, som Pahlmblad skriver, »humanistiskt präglade lutheraner med en större öppenhet för det patristiska arvet». Under denna tid kunde också romerska katoliker agera mer eller mindre öppet till försvar för Johan III:s reformer. Som en konsekvens uppstod nya konfrontationer mellan det lutherska prästerskapet och företrädare för den romersk-katolska kyrkan. Under perioden 1560–1593 utspelade sig således ett verkligt spel om den rena läran. Spelet avslutades – i en mening – genom Uppsala möte 1593.

I en mycket intressant och välavvägd introduktion – som gäller för de båda delarna – beskriver Christer Pahlmblad, med utgångspunkt i de olika editerade verken, den reformatoriska utvecklingen. Pahlmblad påpekar, att 1500-talets författare var mindre nogräknade med hur de citerade och hur de angav varifrån de fått citat, om ens alls; författaren kunde utan vidare göra långa textavsnitt till sina egna. I arbetet med de olika dokumenten har också nya attribueringar kunnat ske; verk som tidigare tillskrivits en författare har nu kunnat tillskrivas en annan.

En mindre tråkighet som jag noterat är den biografiska noten (15, del I, s. 22) till Erik Falcks *Een kort vnderwijsnig om några aff the förnemligaste articular j then christeligha läron, stelt på spörsmål, för eenfalligha landz prester och andra som predica skola. Vthtolkat aff tyskon på svensko* (1558) där Falck sägs vara något så enkelt som biskop i Linköping, vilket han sedermera tvingades bli, men han var något så mycket mer när boken gavs ut, nämligen biskop av Skara, vilket framgår av titelsidan – »Skaren». För övrigt är detta den första dogmatiken på svenska. Förvisso en bearbetning av Spangenberg's *Margarita theologica* (1540), som i sin tur var en bearbetning av Melanchthons *Loci communes* (1521). Men alldeles oavsett – också den reformatoriska dogmatiken började alltså i Skara!

Det går naturligtvis inte att i en recension kommentera hela utgåvan med alla 215 dokument, och jag avstår också från översättnings- eller editionsfrågor – som inte är min kompetens. Jag tänkte istället lyfta fram en av de stora stridsfrågorna från den första delen, nämligen nattvarden.

I striden mot kalvinisterna – de som lämnat text efter sig –, inte minst Dionysius Beurræus, Erik XIV:s lärare, och Johannes Nicolai Ofeeg, biskop i Västerås, hade ärkebiskop Laurentius Petri att försvara en luthersk uppfattning om nattvarden. Han försvarade då realpresensen, liksom att instiftelseorden verkade en *unio sacramentalis* mellan Kristi kropp och blod och gävorna, bröd och vin, och i den likvoristiska striden hävdade han, som en konsekvens av det tidigare, att sakramentets rätta bruk krävde bröd av vete och att det skulle vara riktigt vin (dvs. jäst druvsaft).

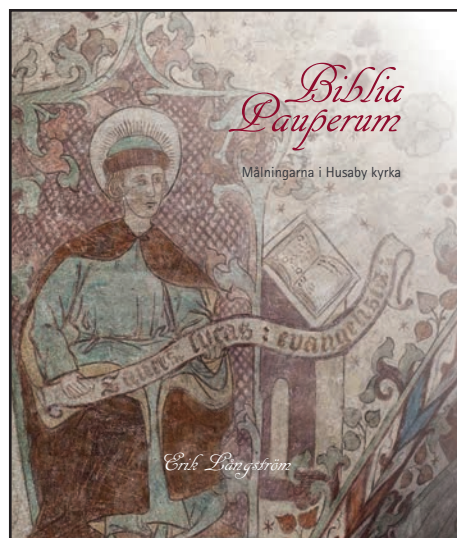
Om man alltså är intresserad av att få veta hur den officiella nattvardssynen i den reformerade Svenska kyrkan såg ut, så finns här många källor att ösa ur. Det blir också tydligt, att föreställningar som idag är vanliga, ja närmast påbudna i Svenska kyrkan, då skulle ha fördömts å det starkaste, exempelvis det oegentliga påhittet ”alkoholfritt vin” – antingen är det vin, dvs. jäst druvsaft (som utvecklat alkohol) eller så är det något annat.

Det var svårt redan tidigare, men nu är det omöjligt att hävda, att det skulle vara i enlighet med svenskkyrklig tradition att acceptera någon annan dryck i nattvardsfirandet än vad som definitionsmässigt är vin (jäst druvsaft som utvecklat alkohol). Ett avvikande bruk – annat än veteoblater och alkoholhaltigt vin – är snarare uttryck för en kalvinistisk hållning –, som nu efter femhundra år dessvärre tillåts göra comeback i Svenska kyrkan. Eftersom den kalvinistiska/reformerta riktningen avvisar relapresensen spelar det inom denna tradition

mindre roll vad för slags materia som används i nattvardsfirandet – materien är ju i allt väsentlig bara symbolisk. Den kalvinistiska uppfattningen är emellertid, vilket *Spelet om den rena läran. Dokument från de teologiska och kyrkopolitiska kontroverserna i Sverige 1560–1593* klargör, en annan teologi, en annan sakramentsuppfattning, en annan förståelse av nattvarden – än den som blev den reformerade kyrkans i Sverige. Att detta idag luckras upp är minst sagt anmärkningsvärt. Laurentius Petri skriver i sin »Skrift mot Johannes Ofeeg, 30 januari 1565»: »En däre hafver icke lust til förstand vthan til hvad han hafver j hiertat.» Så upplevde Laurentius Petri försöken att prata förstånd med sin samtids motståndare. Så kan denna uppgift upplevas också idag.

Markus Hagberg

Biblia Pauperum

Genom århundradena har generationer av människor besökt Husaby kyrka. Från tidig medeltid intill nutid. Med förväntan har människor stigit in i den urgamla biskopskyrkan.

Mycket finns att se i kyrkan. Inte minst de vackra vägg- och takmålningarna. Det är bilder ur Gamla och Nya testamentet liksom från de så kallade kyrkofädernas berättelser.

Valven målades första gången på 1300-talet. Vid slutet av 1400-talet bemålades kyrkan ytterligare genom biskop Brynolf Gerlaksson. Vid reformationen blev allt överkalkat. En restaurering skedde 1901–1902 och målningarna restaurerades av konstnären och konservatorn C. W. Pettersson.

Bilderna hade från början ett dubbelt budskap. Dels skönheten. Herrens hus skulle vara en förgård till det himmelska Jerusalem och därför utsmyckades kyrkorna med färger, tyg och skulpturer i alla dess former. Men bilderna ville också vara Biblia Pauperum – de fattigas bibel. Utifrån bilderna kunde prästen berätta om de bibliska händelserna och kyrkans historia. Det var ett pedagogiskt sätt som fanns långt innan flanellograf, overhead eller PowerPoint. Självfallet skedde predikan på svenska.

Skriften omfattar 144 s och är rikt ill. Pris 175 kr.

Nathan Söderbloms begravning

Söndagen den 12 juli 1931 avled ärkebiskopen Nathan Söderblom. Han var då 65 år gammal och hade varit ärkebiskop sedan 1914. Han hade på fredagen opererats för tarmvred men efter hand tillstötte flera hjärtinfarkter och livet gick inte att rädda. Redan på måndagen publicerade de stora tidningarna meddelandet om dödsfallet. Domkapitlet i Uppsala höll ett extra möte på måndagen där beslut togs att sända ut besked om Söderbloms död till ärkestiftets prästerskap men också till en mängd övriga biskopar, akademier, universitet och andra som Söderblom haft kontakt med. På professor och domprost Gustaf Lizells förslag beslutades om att tillskriva Kungl. Maj:t och begära tillstånd att få sätta ned ärkebiskopens stoft i domkyrkan.

Redan dagen efter meddelades att Konungen i konselj medgivit att grav uppläts i domkyrkan och att tillståndet även gällde Söderbloms hustru. Graven kom att bestämmas till den närmaste platsen omedelbart intill ärkebiskop Laurentius Petri (1499-1573) grav. Kostnaden för graven skulle bekostas av domkyrkan.

Jordfästningsdagen bestämdes till lördagen den 18 juli klockan 12. Innan begravningen på lördagen var ärkebiskopsgården öppen och man kunde defilera förbi Söderbloms öppna kista. Han låg iklädd en vit alba och med ärkebiskopskorset på bröstet. Bland dem som besökte ärkebiskopshuset var kungafamiljen.

När kistan stängts bars den ned av åtta studenter från Uppsala och Gästrik-Hälsinge nationer. På gården sjöng OD sången "Dejlig är jorden" på danska. Därefter tog åtta nya studenter kistan och bar in den i domkyrkan. Efter kistan kom domkyrkosysslomannen Mats Åmark med biskopsstaven följd

av flera hundra personer; en del av landets biskopar, domkapitel, representanter för regeringen, diplomatiska kåren, universitet och kungahuset. Det har beräknas att 4 000 personer fyllde domkyrkan och att 15 000 personer stod utanför.

Jordfästningen förrättades av domprosten i Lund, professor Yngve Brilioth, Söderbloms svärson. Han läste endast bibelversar och stycken ur Söderbloms skrifter. När kistan efter välsignelsen sänktes ned i graven, sjöng gosskören (som bildats 1920 på Söderbloms initiativ) "Venite ad me" (Kom till mig). Den mörka ekkistan var omsluten av en kopparkista som senare på kvällen löddes samman.

Söderbloms begravning kom närmast att likna en statsbegravning. Få har blivit så hedrade som han (och senare Dag Hammarskjöld som begravdes den 29 september 1961 i närvaro av ca 15 000 personer).

Söderbloms jordfästning i själva kyrkorummet var den första sedan ärkebiskopen Carl Fredrik Mennander begravdes 1786 och fick sitt gravrum under domkyrkans golv. 1794 beslutades om förbud mot gravar inne i domkyrkan. Söderblom blev ett undantag. Även för Hammarskjöld diskuterades detta men familjen valde familjegraven på Uppsala gamla kyrkogård.

Det var vid Söderbloms grav som påven Johannes Paulus II under den ekumeniska gudstjänsten 9 juni 1989 lade ner blommor och hälsade på Söderbloms tre då kvarlevande barn Söderbloms gravhäll var ritad av hans gode vän Christian Eriksson. Den var i öländsk kalksten och lades på graven hösten 1932.

Noteras kan att Anna Söderblom fick egen nyckel till domkyrkan så att hon varje dag kunde besöka graven. Hon avled den 16 augusti 1955 – i år 70 år sedan. Efter kremation sattes hennes urna ned bredvid makens grav. En liten platta markerar hennes plats.

På gravhällen återfinns orden från Lukasevangeliet 17:10; *När I hafven gjort allt som blifvit eder befalldt, då skolen I säga: vi äro odugliga tjänare, vi hafva allenast gjort det som vi voro pliktiga att göra.*

Johnny Hagberg

som i huvudsak använt en artikel "Nathan Söderbloms jordfärd" av Ragnar Norrman.

Höjentorps-Dörren

I Skara Tidning 20/4 1889 läser man under rubriken ”**Ett gammalt fornminne**” en märklig historia om en dörr som sades härstamma från 1500-talet och Höjentorps kungsgård. En del dagstidningar under artonhundratalet hade dock för ovana att saxa från varandra utan att alltid ange källa. En undersökning visar därför inte helt oväntat att dörrskränan initialt och delvis stått i den konservativa stockholmsdraken Vårt Land¹ en dryg vecka tidigare, d v s 12/4 men med kursiverad titel och några från Skara Tidnings version oväsentligt avvikande detaljer:

En meddelare till Vårt Land skrifver. För några dagar sedan såldes vid en auktion i Valla [Sic!] härad² en gammal dörr, hvilken, enligt afidne komministern och fornforskaren I. F. Odhelius³ i Varnhem³ uppgift, fordom skall haft sin plats som ingångsdörr i Höjentorps gamla kungsgård och ännu bär tydliga märken efter kulor, som danskarne skjutit in, då de år 1566 brände nämnda kungsgård, och kanske äfven år 1612, då deras skaror ströfvade ända fram till Höjentorp. När sedan grefve Magnus Gabriel de la Gardie lät uppföra det nya slottet på Höjentorp⁴, blef den gamla dörrn nu förflyttad till Ögglunda⁵ kyrka, der den haft sin plats på södra sidoväggen, ända tills denna kyrka för några år sedan refs, då dörren jemte annat ”skräp” försåldes på offentlig auktion.⁶ Den har nu i dagarne återigen gått under klubban och eges för närvarande af smeden Lindström i Broddetorp.⁷

Så långt Vårt Land. Skara Tidning fortsätter emellertid:

Dörren består af twenne groft skrädda granplankor, sammanhållna genom twenne okar af björk, samt är utwändigt helt och hållet beslagen med jernplåt och försedd med en kolossal stocklås⁸ af mycket gammal konstruktion.

Åtta kulor ha trängt in genom jernplåten och fastnat i dörren. Twenne af dem tog nuwarande egaren, smeden Lindström i Broddetorp, ut i brefskrifwarens närwaro. Flera märken synas äfwen efter kulor af gröfre kaliber, men dessa ha ej genomträngt plåten. Troligen ha de warit afskjutna på längre håll.

Den gamla dörren torde förtjena att tagas i närmare skärskådande af någon antiqvitetsamlare, skrifwer vår korrespondent.⁹

1. Redaktör för Vårt Land var då Sävares stolthet, bondsonen Gustaf Torelius (1847-1924). Se t ex GHT 20/11 1924!

2. Närmast geografiskt och tidsmässigt, förslagsvis en auktion som enligt Skara Tidning skulle hållas 2/4 1889 med anledning av att Gustaf Kjellberg (1838-1914), ägare av kalkbrottet i Bjellum, tänkte flytta till sydliga nejder utan att ta med t ex ett ”trädgårdsbord af sten ... 1 nytid [nykalvad] god mjölko med mycket mera som här ej uppräknas.”

3. Om komministern Johan Fredrik Odhelius (1805-1874) i Ögglunda Ledsgården och exempel på vad han skrivit, läses bäst i Västgötalitteratur 1998. Hans numera fridlysta ”Odhelii ö” i sjön Emten lämpar sig väl för friluftsgudstjänst i Valle

pastorat, dock medelst flytetyg. Se ock Skara Tidning 29/9 1883 & 2/7 1884 om hans bautasten på ön!

4. Slottet lär ha byggts omkring 1647.

5. År 1722 drabbades Höjentorp av brand (Bengt O T Sjögren i detta periodicum 2004:nr 1), och man undrar om det var i samband med den som dörren flyttades till Ögglunda. Skrivningen med två g-n är förvånansvärt vanlig i tidningar under andra halvan av 1800-talet.

6. Denna i skränan äldsta auktion har inte kunnat beläggas i tidningsannonser. Däremot anar vi i en redovisning av gåvor till Västergötlands fornminnesförening i Skara Tidning 23/4 1884, den som svarat för ombyggnaden av kyrkan: ”Byggmästaren Vestling i Wersås: 2:ne gamla lås samt några flöjlar med prydliga jernställningar, hwilka tillhört Ögglunda kyrka.”

Någon byggmästare nämns dock inte i Skara Tidnings referat 15/12 1883 av återinvigningen 9/12 av Ögglunda kyrka. Den förrättades av biskopen Beckman assisterad av ”kyrkoherdarne Karlsson, Holmgren och Landén samt komminister Thunberg och domk.-adjunkten Beselin. Biskopen, äfwen som de öfriga presterna, wisade sig i fullständig embetskrud; den förre i kåpa och kräkla, de senare i wanliga meßhakar ... Under festen afsjöngs af en quartett under organisten och folkskolläraren August Wallqwisters ledning flere psalmer äfwensom Hosiana.” Sköfde Tidning hade 12/12 svarat för det lekamliga: ”Efter slutad gudstjenst woro officianter och en mängd församlingsbor inbjudne till middag hos kyrkoherde D. Holmgren i Warnhem.”

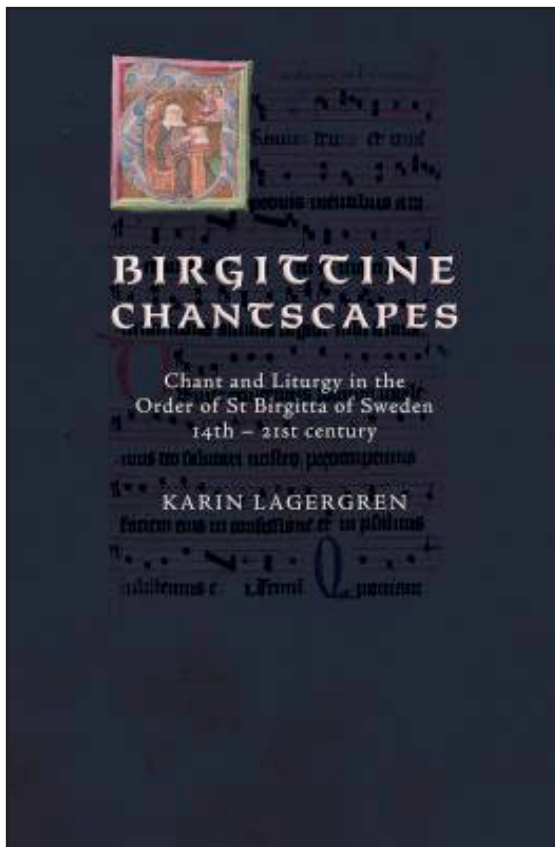
7. Smeden Carl Lindström (1851-1914) är till en början svår att hitta i Broddetorp m o. Ty först står han i flyttlängden kommen från Åsle 1874 till Bolum som ”Carl Ström”, dock född oä i Skärv av Ulrika Eleonora Åkerblom (1817?-1904). Hon gifte sig där 1852 med kyrkvaktaren Per Johan Ström (1813-1886).

Enligt svårfunna uppteckningar gjorde sig Carl Lindström snart känd i trakten som en obehaglig lustigkurre för alla som drabbades av hans bitska skämtlynne. Hans gumma i Bolum Smedstorp hette Vilhelmina Fredrika Flodin, soldatdotter född 1855 i Södra Kyrketorp. I bouppteckningen efter hennes död 1906 redovisas ingen dörr t ex bland mannens alla smidesverktyg. Nämnas bör att av deras tre söner blev Ragnar Lindström (1890-1966) civilingenjör efter studier först vid ”Spyken” i Lund (GP 3/5 1966).

8. Substantivet ’lås’ var förut, ”i vissa trakter”, *inte* neutrum (SAOB).

9. Vem som författat och skickat notisen om den gamla dörren till Skara Tidning och troligen även till Vårt Land, kan man bara spekulera över. Kyrkoherden i Broddetorps pastorat hette Carl Georg Hasselskog (1818-1901) och komministern Karl Adolf Anton Hasselskog (1852-1919). Ingen av dem gjorde sig känd för skrivklåda. Då kan man snarare misstänkliggöra deras kantor, smålänningen och ”Rogbergaren” Gustaf Hedrén (1824-1911). Hans signatur ”én” förekommer i varje fall enstaka gånger tidigare i Skara Tidning under brev från Broddetorp.

Ny bok om Birgittaordens sång och musik

Läsaren tas med på en 800 år lång resa genom Birgittinerordens sång och liturgi med hjälp av liturgiska böcker från Birgittinerklostren i Vadstena, Mariënwater/Maria Refugie (Nederländerna), Mariëntroon (Belgien) och Altomünster (Tyskland).

Karin Lagergren undersöker hur liturgin bevarade den birgittinska identiteten genom alla dessa århundraden och hur den förhandlade om det birgittinska liturgiska arvet för att anpassa sig till en föränderlig värld.

Birgittinorden är en klosterorden med den heliga Birgittas karismatiska gestalt som sitt alldeles speciella kännetecken, som ger andlig enhet och en fast grund för den birgittinska identiteten. Hur kan en sådan person förbli ständigt närvarande och relevant för ordens existens och medlemmar? Detta är en av de frågor som boken försöker besvara. Vidare försöker den genom att undersöka deras liturgiska böcker ta reda på hur birgittinerna använde, utvidgade, förändrade och levde med den birgittinska liturgin. Mer allmänt ligger intresset i att utforska hur grupper använder sång och liturgi och anpassar dem till sina särskilda behov; Birgittinorden utgör ett specifikt fall. En annan fråga rör den spännande frågan om överföringen av den birgittinska liturgin.

Sammanfattningsvis är den övergripande och vägledande tanken att beskriva hur liturgin uttrycker grundläggande idéer om hur en gemenskap väljer att definiera sig själv, i detta fall Birgittinerna. En teoretisk grund för denna förståelse har hämtats från Max Webers karisma-begrepp. Förståelsen uppstår genom att undersöka det musikaliska innehållet i de liturgiska böckerna samt böckernas struktur, layout och utsmyckning och hur dessa kan kopplas till historiska omständigheter. Den birgittinska liturgiska sångrepertoaren betraktas i denna

studie som ett "sånglandskap", en term som omfattar hela den birgittinska liturgin så som den upplevs av ordens systrar och bröder. Denna term, som används här för första gången, bygger på det mer välkända begreppet "ljuslandskap" och kommer att vara vägledande för analysen av musikaliska exempel och sedan relateras till frågor om Birgittinsk spiritualitet och Birgittas karismatiska auktoritet. Denna bok är den första som behandlar den birgittinska sången och liturgin efter medeltiden och tar hänsyn till många källor som hittills varit utforskade.

Karin Lagergren är docent i musikvetenskap vid Linnéuniversitetet, sångerska, pedagog och musikvetare. Redan under sina studier vid Musikhögskolan i Göteborg riktade hon sitt intresse mot den tidiga musiken, vilken hon sedan fördjupat med studier vid bl. a. vid Brabants Conservatorium i Tilburg, Nederländerna. Hon är sedan 2024 ledamot av Kungliga Musikaliska Akademien 2025 och sedan lång tid tillbaka medlem av Skara stiftshistoriska sällskap.

Breviarium Scarense

År 1498 trycktes på Georg Stuchs tryckeri i Nürnberg *Breviarium Scarense* vars utgivare och beställare var biskopen i Skara Brynolf Gerlaksson (död 1505). Av det okänt antal exemplar som trycktes återfinns idag endast ett fåtal. Det bäst bevarade finns i Uppsala universitetsbibliotek.

2011 utgavs ett faksimil genom Missalestiftelsen. Nu är också registret med inledande kommentarer utgivet För utgåvan svarar docent Christer Pahlmblad i Lund.

Kanonbilden ur breviariet visar den korsfäste på Golgata. På hans vänstra sida står lärjungen Johannes och jungfru Maria, genom vars hjärta går ett svärd i enlighet med Lukas 2:35 ("genom din själ skall ett svärd gå"). På högra sidan, vid korsets fot, knäböjer biskop Gerlaksson i full ornat med sin frälseättsexrutade vapensköld. På textremsan ber biskopen: *O Jhu filij Dei miserere mei*= O Jesu Guds son förbarma dig över mig.

Gerlaksson som kallas Brynolf III var en "doing man" som färdigställde Läckö, Säckestad, Brunsbo och biskopsborgen i Husaby. Han såg också till att Brynolf I Algotsson blev skrinlagd i Skara domkyrka 1492 liksom att dennes kanoniseringsakter *Vita Brynolphi* trycktes.

Utgåvan kostar 300 kr. Båda delarna är gediget inbundna i linneband med omslag. Ett unikt tillfälle att införskaffa denna utgåva.

Einar Rudbergs prästmötesavhandling

Vid prästmötet i Skara 1934 var domkyrkokaplan Einar Rudberg i Skara (1883–1950) preses. Han framlade då sin prästmötesavhandling *Kyrka och Stat* (1934).

Boken är indelad i sex huvudavsnitt, (A) Historisk återblick, (B) Statskyrka eller frikyrka?, (C) Det nuvarande läget, (D) Riktlinjer för utvecklingen, (E) Om rätt till utträde ur Svenska kyrkan och därmed sammanhängande frågor.

Till skillnad från flera av de föregående prästmötesavhandlingarna handlar denna inte om endast explicit teologiska frågor utan, som titeln anger, förhållandet mellan stat och kyrka och då särskilt om frågor som var aktuella vid den tid då den skrevs. Flera av dem är idag visserligen överspelade, vilket inte hindrar att en hel del av de resonemang som förs har behållit sin relevans. Men hela tiden görs förekommande ställningstaganden med hänvisning till den särskilt av Einar Billing teologiskt motiverade folkkyrkotanken.

Naturligtvis kan här bara en ytterst liten del av den detaljerade framställningen återges.

Historisk återblick

Här redogör författaren för hur relationen mellan stat och kyrka utvecklats genom tiderna, hur kyrkan blev statskyrka under den romerska tiden, hur förhållandet gestaltades under medeltiden och under den nyare tiden alltifrån den lutherska reformationen och vad som hände i andra europeiska länder inklusive Sverige.

Författaren konstaterar att den svenska kyrkan och det svenska folket inte längre är begrepp som täcker varandra. Det är 1800-talets frikyrkorörelser och den moderna materialistiska uppfattningen som lett till detta.

Men två andra händelser finns också i bakgrunden, nämligen att kyrkan genom kyrkomötet fått en egen representation, när hon förlorade den hon tidigare ägt i ståndsriksdagen samt att statsmakten sekulariserats och visar en allt större benägenhet att bestämmande och reglerande gripa in i livets alla förhållanden.

Statskyrka eller frikyrka?

Här ställs frågan vilken form för kyrkans liv som är den bästa för oss i den tid vi lever i och under nuvarande förhållanden. Preses menar att en av staten helt oberoende kyrka även i våra dagar torde var omöjlig att upprätta.

Men om vikten läggs vid att kyrkan är en samling av i möjligaste mån troende med uteslutande av var och en som inte är en verklig kristen, strider detta mot Jesu egna ord. Det är idén om folkkyrkan som närmast sammanfaller med Jesu egen tanke.

Det finns mycket som talar mot ett frikyrkosystem. En föreningskyrka kan svenska kyrkan inte vara. Som folkkyrka måste hon se som sin uppgift att nå så många som möjligt med frälsningens budskap. Frikyrkorna kan visserligen åstadkomma väckelse men deras möjlighet att i fortsättningen utföra en religiös fostrargärning är begränsad.

Om en frikyrka skulle växa till en nationalkyrka, finns det inget som säger att de problem som frikyrkorna brukar visa på i svenska kyrkan skulle försvinna.

Det finns däremot en del skäl som talar för statskyrkosystemet. Vid ett avskaffande skulle traditionens makt generation efter generation försvagas. Spåren av den en gång meddelade kristendomsundervisningen skulle försvinna inom stora delar av vårt folk. Inte heller skulle prästutbildningen bli bättre.

En annan följd av ett ändrat system skulle bli att prästerskapet råkade i ett nesligt beroende av sina församlingars uppfattning och åsikter i teologiska frågor. Så småningom skulle också de ekonomiska problemen bli brännande.

Avsnittet slutar med ett citat av Samuel Fries: "Under den första generationen av frikyrkans tillvaro skall inte så mycket märkas i vårt land. Men nästa generation och i ännu högre grad de följande, skola få smaka förfallets frukter.

Det nuvarande läget

Det är framför allt från två håll som oppositionen mot kyrkans och statens nära förening har kommit, från frikyrkligt och från liberalt och socialdemokratiskt håll. Detta naturligtvis av olika skäl.

Ett stort problem är emellertid statsmakternas benägenhet att gripa in och mot kyrkomötets bestämda och så gott som enhälliga yrkande fatta avgörande beslut i en rent inre angelägenhet. Fån socialdemokratiskt håll har kyrkan betraktats som en statens institution och hennes verksamhet som en del av statens organiserade verksamhet. Man har talat om att det är ett statsintresse av första ordningen att sörja för det religiösa livets ans och kulturella standard.

Men värre är om kyrkan själv påskyndar en sådan utveckling som i ett förslag 1934 om ändrade bestämmelser vid prästtillsättning. Utnämningsrätten skulle enligt detta övergå till Kungl. Maj:t. om deltagandet i prästvålet vore ringa eller om delade åsikter om tjänstens tillsättande gjort att ingen verklig mening från församlingen kommit till uttryck. Dessutom har man tänkt sig att kyrkoherdetjänsterna vid var tredje eller fjärde ledighet skulle tillsättas av Kungl. Maj:t. Det innebär att utnämningar av politiska eller andra ovidkommande grunder skulle bli vanligare än för närvarande.

Riktlinjer för utvecklingen

En av staten gynnad och staten tjänande folkkyrka är till gagn för både stat och kyrka. Men det behövs en förändring för att kyrkan ska kunna fylla sin uppgift som kulturbärande institution inom folket och framför allt för att på bästa sätt kunna utöva sin religiöst-sedliga fostrargärning.

Om det nära bandet mellan stat och kyrka ska bestå, hur bör då utvecklingen gestalta sig för att kyrkan ska kunna lösa dessa uppgifter? När och under vilka omständigheter kan och bör initiativet tas från kyrkans sida för att lösa detta band?

Rudberg säger i direkt anslutning till Billing att det karaktäristiska för kyrkan är att hon är en folkkyrka och inte uppställer några krav för tillhörigheten, något visst uppnått stadium i intellektuellt, religiöst eller sedligt hänseende. Hennes uppgift är att nå så många som möjligt med evangelium, att med den förekommande nåden tjäna alla. Också i frågan om utträde ur kyrkan anknyter författaren starkt till debatten i kyrkomötet om biskopsmotionen den 1 november 1929 om utträde ur kyrkan och till biskop Einar Billings anförande i kyrkomötet. Citaten från Billing är mycket långa, liksom de från prästerna Emil Berglund och Samuel Fries, där preses helt tycks acceptera framför allt Billing syn.

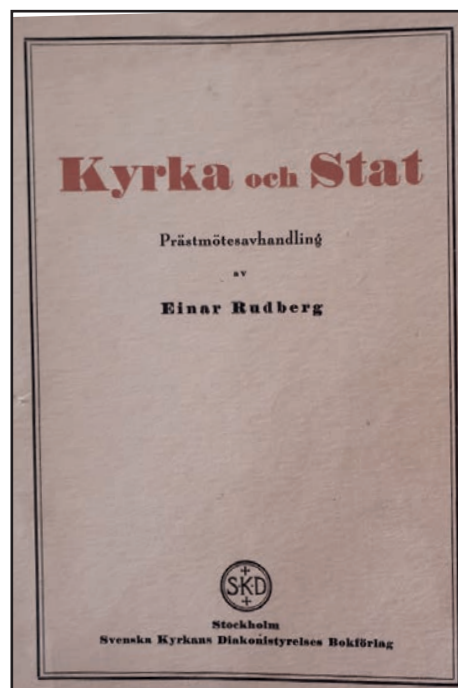
Det första steget som bör tas för att idén om den religiöst motiverade folkkyrkan ska komma klart till uttryck är just rätten till fritt utträde. Ingenting får nämligen skymma eller försvaga kyrkans helt religiösa karaktär. Vare sig utträdena med den nya lagen blir färre eller flera kommer detta i oändlig grad att uppvägas av en förstärkning av medvetandet om att kyrkan är ett organ för Guds universella och förekommande nåd. Att den har något annat att utgå från än sin organisation.

Dessutom måste någon form av kyrkostyrelse finnas. Den bör vara sådan att den ger ett representativt uttryck för kyrkan som de heligas samfund, den organiska enheten av alla dem som vill höra Herren till. Samtidigt måste den vara sådan att den motsvarar sitt ändamål som ett organ som har att handha och upprätthålla den kyrkliga samfundsordningen, så att därigenom främjas såväl största möjliga sanning i fråga om förvärvandet och bibehållandet av medlemskap liksom en ren och klar förkunnelse av evangeliet och en stiftelseenlig sakramentsförvaltning. Styrelsen ska representera kyrkan både inåt och utåt och upprätta den ordning som är nödvändig för att kyrkan ska kunna fylla sin uppgift att vara de heligas samfund.

Därefter går författaren mera i detalj igenom kyrkostyrelsens olika uppgifter samt vad som förväntas på olika nivåer, Kungl. Maj:t, kyrkomötet, biskopsmötet, domkapitlet, stiftsmötet och stiftsrådet samt de enskilda församlingarnas styrelse.

Det vore enklast, menar preses, att inrätta ett särskilt kyrko-departement, vars chef kunde utses på grund av visat intresse för och visad insikt i rent kyrkliga frågor. Men då detta verkar orealistiskt, borde man förbli vid den nuvarande ordningen med ecklesiastikdepartementet. Att lägga kyrkliga frågor under justitiedepartementet vore att främja formalism, juristeri och byråkratism.

Kyrkan har sociala uppgifter men det är samtidigt viktigt att hon inte dras in i sin tids sociala strider mera än som måste ske genom att hon har att kämpa för rätt och rättfärdighet.

Därför är inte civildepartementet rätta stället att handlägga kyrkoärenden.

Kyrkomötet borde enligt de förslag som framförs sammanträda oftare, exempelvis vart tredje år, dess arbetstid borde inte inskränkas till en månad, antalet ledamöter ökas till hundra och dess befogenheter utsträckas.

Om biskopsmötet i den ena eller andra formen blev ett officiellt organ för kyrkan, skulle det på många sätt mer auktoritativt kunna gripa in i kyrkolivet genom att leda och stödja enligt den religiöst motiverade folkkyrkans idé.

I fråga om domkapitlet menar Rudberg att det är nödvändigt att det har en eller flera präster verksamma i praktiskt församlingsarbete, detta för att kapitlet ska kunna fylla sin uppgift som vårdare och främjare av det rent religiösa livet i stiftets församlingar.

Vad gäller stiftsmötena och stiftsråden vore gemensamma bestämmelser för de olika stiftens önskvärda.

Angående kyrkofullmäktigevalen, som enligt den nya lagen började genomföras 1931, säger Rudberg, att det visat sig att de efter politiska riktlinjer förrättade valen kommer att göra det mycket svårt att från debatter och voteringar hålla borta synpunkter som är främmande för det kyrkliga livet.

När kan det då för kyrkan vara önskvärt att banden till staten löses upp? Svaret kan tyckas vara givet. Så länge kyrkan kan och får fylla sin egentliga uppgift inom folket, utan att alltför stora hinder läggs i vägen för henne, så länge är ej tiden inne för att tänka på en skilsmässa. Det vill säga så länge kyrkan får predika evangelium.

Sambandets art har växlat. Aldrig har kyrkans oberoende varit starkare än under medeltiden. Aldrig har vi haft en mer egentlig statskyrka än under stormaktstiden. Men ingen kan förneka att kyrkan under båda dessa perioder fyllde en uppgift inom folket och då inte endast en kulturell sådan.

Men en situation kan uppstå där det läggs alltför starka band på kyrkans frihet, som lägger hinder i vägen för den religiöst-etiska fostrargärningen. Det kan ske när man inte längre betraktar kristendomen som ett statsändamål. Motståndet mot kyrkan kan komma att omfatta flertalet av landets invånare och initiativet därför tas utifrån.

Men kyrkan kanske själv måste ta steget, om man vill göra henne till en statens institution med en uteslutande kulturell gärning. Om sådana tankar gjorde sig mera gällande skulle de göra stor skada för kyrkan och för hennes möjligheter att utföra sitt egentliga uppdrag. Ett obehörigt ingripande från statens sida i detta uppdrag, i de inre kyrkliga frågorna och angelägenheterna, skulle innebära ett skadligt hämmande av kyrkans verksamhet, som måste var fri från sådana utifrån kommande inflytelser. Om så blir fallet, är tiden inne för kyrkan att bryta upp från staten.

Om rätt till utträde ur svenska kyrkan

Här redogörs för bakgrunden till diskussioner och motioner kring frågan om utträde ut kyrkan liksom även kristendoms- ämnets ställning i skolan.

Rudberg sammanfattar motionärernas förslag angående kristendomsämnet: Alla svenska barn ska erhålla kristendomsundervisning. Den undervisningen får inte stå i strid mot svenska kyrkans tro och livsåskådning, undervisningen vid folkskoleseminarierna bör vara sådan att de utbildade får en grundlig insikt i svenska kyrkans lära. Och en förtroendefull samverkan mellan kyrkans och skolans representanter måste eftersträvas.

I anslutning till biskop Billing argumenteras för rätten till utträde. Kyrkan måste vara aktsam på att det inte får finnas något som försvagar hennes religiösa karaktär. Man kan förmoda att de som vid en reform av tillhörigheten vill utträda är sådana som inte förut har velat ha någonting med kyrkan att göra eller sådana som man inte i högre grad har kommit åt. Men det är samtidigt så att om de efter utträdet skulle begära någon tjänst av kyrkan av något slag, så skulle det inte ett ögonblick falla Berglund in, att kyrkan skulle förvägra dem detta, därför att de en gång har utträtt. Det är heller inte uteslutet att de får lättare att behöva henne, när de har fått full frihet emot henne.

Det kan finnas präster som trots sin trohet mot kyrkan är mest hemmastadda i den lilla kretsen. De kan ha känslan av att kyrkan måste gå föreningskyrkans väg och därför inte riktar sin fulla hängivenhet åt kyrkan som hon just nu är.

Därför är det mycket viktigt att ta bort allt det som kan ge stöd åt en sådan föreställning. Dit hör bibehållandet av förbudet mot utträde.

Om rätt till utträde införs, innebär det en förstärkning av medvetandet om att kyrkan är ett organ för Guds universella och förekommande nåd, är ett rent religiöst samfund.

Vid 1920 års riksdag framlade regeringen en proposition om utträde, som två år senare antogs av riksdagen.

I efterordet framhålls att spänningen mellan stat och kyrka blivit skarpare. Kan en avspänning komma till stånd får detta inte innebära att kyrkan blir statens lydiske tjänarinna och låter sig inordnas i raden av dess institutioner. En sådan tendens har förmärkts på politiskt håll. Om denna skulle bli för stark är det bättre att kyrkan löser sina uppgifter skild från sin förbindelse med svenska staten men med bibehållande av sin ställning som folkkyrka.

Karl-Erik Tysk

Orgeln i Varnhem

Helgen den 29-31 maj 2026 blir det invigning av den nya barockorgeln i Varnhem. Projektet har pågått sedan 2019. Kostnaden hamnar kring drygt 14 miljoner kr. Av dessa är 13 miljoner insamlade hittills. Just nu pågår insamling för de olika förgyllda piporna i orgelverket. Det är sex stycken.

Orgelbygget är en kultur- och musikhistorisk händelse av stor betydelse

Ett och annat om Johannes Brase

Bild från Västergötlands museum på en ung Johannes Brase.

I kvarlåtenskapen efter en av Johannes Brases släktingar i Eling hittades långt in på 2000-talet några bläckskrivna minnesrader, som vid en första genomläsning inte direkt gick att tolka, delvis för att namnet Brase dittills varit okänt i släkt-historien, medan Alfred Bergin var väl känd. Raderna hade skrivits av Agda Klasdotter-Magnusson, född i Bitterna 1891. Efterforskning visade att Agdas "Mormor" i minnesraderna nedan var Johannes kusin Johanna. De och deras närmaste förfäder kunde alla spåras tillbaka till Lekåsa.

Mormor var kusin till syskonen Brase i Vantatorpet, Ö. Bitterna. En av dem var kyrkoherde i Råda (Lidköping)... (Alfred) Bergin var mormors systerson (soldaten från Botberga i Bitterna) samma släkt till Brases var de, och Bergin hade hälsat på Ingegerd ... en morbror bodde i Lindsborg, där Alfred Bergin var präst ...

Johannes Brase föddes den 31 maj 1842. Han blev ende son till arrendatorn och skräddaren Anders Andersson och hans hustru Annika Andersdotter i Bredemaden. Utöver Johannes fanns tre döttrar i familjen: Johanna, Maja-Stina och Britta. Två tvillingpar födda 1847 och 1849 gick alla bort i späda ålder.

Vid dopet hade Johannes fått sin moster Elin och hennes man Anders Larsson i Lekåsa ängar som faddrar. Året innan hade Elin fött en dotter, som döpts till Johanna och då fått Johannes föräldrar som faddrar. Det visar på ett ömsesidigt förtroende familjerna emellan som på ett sätt knöt barnen närmare varandra.

Elin fick efterhand också barnen Maja-Stina, gift Bergin, som med man och barn emigrerade till Amerika, liksom bröderna Johannes och Svante, medan den yngste, Gustaf, blev känd som soldat Skatt i Lekåsa. Även dottern Johanna blev kvar i Sverige, i Elings församling. Alla härstammade de från Maja Svensdotter född 1771 och hennes make gårdssmeden Anders Olofsson född 1770, som bebott torpet Skvala i Bragnum. Av deras åtta barn födda mellan 1805 och 1823 fanns

Johannes mor Annika ovan född 1810 och Elin född 1812. Det femte barnet var Nils Andersson född 1815; han var smed och klockmakare i Östergården och porträtterades i en artikel av Bitternas egen skriftställare Nils Johansson i *Tankelänken* 1933.

Kusinerna Johanna och Johannes med syskon torde alla ha fått sina första lärospån i den nya skolan i Lekåsa som startade 1847. Att tidpunkten för skolstarten finns bevarad beror på att dess förste lärare Anders Löfgren förde dagbok under större delen av detta första år. Hans anteckningar hittades när lärarbostaden till Lekåsas första skola renoverades på 1960-talet. De nedtecknades, redigerades och moderniserades av Reino Löfgren i Lekåsa. Noteringarna är huvudsakligen av personlig natur och visar vilka ärenden han eller hustrun Britta Pettersdotter-Fogelqvist gått olika dagar eller vad han tillverkat för hemmet eller familjen. Hans anteckningar belyser alla de praktiska arbetsuppgifter som ingick i lärarens arbete utanför skolan under självhushållningens dagar och ger en inblick i det fysiskt rörliga bondelivet. Anders Löfgren var bosatt i Klockarebolet i Barne Åsaka; han var ende sökande till tjänsten och antogs till lärare den 30 maj. Den 12 juli invigdes skolan och den 30 september började han skolarbetet. Det gamla hemmet i Åsaka avvecklades successivt och hela familjen flyttade den 10 oktober. Allra sist betalade Anders skatten till Klockarebolet i Åsaka.

Dessa uppgifter om skolan är delvis ett utdrag ur och en sammanfattning av *Almanacksanteckningar från Februari–November 1847 av skolans förste lärare Anders Löfgren* och av beskrivningen av skolan i *Dä' växer inga äpple på enebuska' s. 39–46.*

När Johannes fyllt tretton år och skolan sannolikt var avklarad för de övriga barnen, flyttade skräddarfamiljen den 6 november 1855 till Vantatorpet i Ö Bitterna, där det redan innan familjens ankomst hade funnits ett skrädderi. Två av systrarna arbetade som pigor i närheten och blev kvar på torpet resten av livet. Ingen av dem gifte sig. I nutida hembygds litteratur berättas om "Boplats 46 Vantaberget" bland annat att det där bott "en dam, Johanna Brase f 1839, som man kallade 'Brase-Johanna'. Här bodde troligen också Britta Andersdotter Brase f. 1844 i Lekåsa, död 1904. Enligt berättelser odlade Brase-Johanna hampa till säckar. När fåglarna ville äta upp fröna, satte hon upp en 'hampaskrämma'. Hon odlade också havre och hö, som hon bärgade. Sedan lånade hon en ko över vintern, så hon fick mjölk att göra ost och smör av." Citatet är ett utdrag ur *Torp i Öster Bitterna s. 43* med illustration av Torsten Andersson.

Systrarnas vardagsliv blev väsensskilt från den klassresa som blev Johannes lott. Med tanke på familjens relativt små resurser är det faktiskt en gåta hur hans fortsatta studier kunde bekostas.

Johannes var en studieintresserad ung man. Han vistades ofta i faderns skräddarverkstad, där han utnyttjade tillfället att läsa på lediga stunder. Pastorn och historieforskaren Alfred Bergin, som också växte upp i Bitterna, har berättat att han i sin ungdom hört talas om att Johannes gärna läste en bok samtidigt som han hjälpte till i faderns skrädderi. Alfred hade

börjat skolan, när Johannes nästan var färdig präst, så Alfred bör ha fått det berättat för sig av sina äldre släktingar. Episoden finns återgiven i professor Emory Lindquists bok om Johannes son, *Hagbard Brase: Beloved Music Master Lindsborg, Kansas, 1984*.

Med få möjligheter till fortsatta studier hade Johannes skrivits in i Skara läroverk först 1861, vid nitton års ålder, men sedan klarat studierna på kort tid. Inför flyttningen dit hade han diskuterat byte av efternamn med dåvarande vice pastorn i Bitterna. Enligt sonen Hagbards minnen som också refereras i boken ovan, så hade Johannes planerat att anta efternamnet Braeson (son of Bra), taget efter Johannes farfar, Andreas Pehrsson, som varit soldat i den lokala armén i Lekåsa och där fått soldatnamnet Bra, sannolikt efter Bragnum, "men såsom Hagbard har förklarat, Pastor Sandgren (sic!) of Bitterna föreslog namnet Brase, som accepterades" inte bara av Johannes utan av alla medlemmarna i familjen.

Den nämnde pastor Sven-Johan Sandgren har visserligen tjänstgjort som präst i Skara stift, men inte i Bitterna utan i Sävered vid Lidköping. Vid tiden för skräddarfamiljens ankomst till Vantaberget var Carl Gustaf Sandzén vice pastor i församlingen. Troligen kan en namnförväxling ha skett då Johannes son Hagbard långt senare skrev ner sina minnen.

Sin vidare formella skolgång hade Johannes Brase sedan fått i Skara, där han blev student 1869. Han fick sin prästutbildning i Uppsala och utexaminerades 1871. Johannes första uppdrag blev som adjunkt och pastor i Levene under kyrkoherde Johan Jungner (1804–1883). Det var här han träffade sin blivande hustru, en av prästfamiljens döttrar, Lydia Carolina Jungner (1847–1898). Prästhemmet i Levene var varmt och välkomnande, mycket beroende på kyrkoherde Jungners varma och inbjudande personlighet, även sedan han blivit gammal och sjuklig. I denna familj fanns också sonen Ernst Theodor, senare känd som seminarierector i Skara, och en dotter Sophia, som båda blev av stor betydelse för Lydia och med tiden också för hennes barn och deras fortsatta liv. Om familjen Jungner, se *Skara stifts herdaminne I*, s. 119–121.

Efter drygt ett år i Levene kallades Johannes som vice pastor till Alingsås landsförsamling i maj 1873, till kyrkoherdebostället i Östra Stockslycke Rote under prostens Anders Nattsén. Han flyttade tydligen in till Alingsås i all hast, redan innan det syns i kyrkoböckerna som var 31 maj eftersom ett brev därifrån är skrivet redan 9 maj 1873. Han ersatte då vice pastor Carl Ludvig Johansson från Habo som varit ett år i Alingsås och tydligen åtnjutit församlingens stora förtroende, innan han flyttade vidare till prästgården i Hol.

De intryck Johannes fick efter förflyttningen dit kan utläsas av det brev som han skrev under sin första tid i Alingsås, då han hade den svåra uppgiften att efterträda en präst som varit mycket populär i församlingen. Brevet är adresserat till hans tidigare lärare C G Sandzén och handlar mycket om arbetssituationen i Alingsås. Johannes är för tillfället inte helt nöjd för egen del och saknar tiden i Levene, där han kände sig hemma och välkommen. Man bör också betänka att han fått detta förordnande tidigt i sin karriär; han visste ännu inget om framtiden och hur relationen med Lydia kunde komma att utvecklas. Det är lätt att föreställa sig en ung och osäker Johannes, när han omgäende efter sin ankomst till Alingsås vänder sig till sin tidigare förtrogne församlingspräst med sina

C.G. Sandzén

bekymmer. Brevet är skrivet med en mycket prydlig och fin handstil, ett exempel på den konstnärliga ådra som finns inom släkten.

Originalbrevet förvaras i *Privatarkiv A0603* på Landsarkivet i Göteborg; det lär inte tidigare vara publicerat.

Goda Sandzén.

Min vistelse i Levene blef af kortare varaktighet än jag väntat, liksom också mig lemnades nog knapp tid att bereda mig till min afflyttning. Häri ligger också den viktigaste orsaken, hvarför jag icke kunde helsa på Sandzén innan jag lemnade Levene. Jag fick nämligen så mycket att ombesörja, att jag knappt kunde säga farväl åt de närmaste grannarne. Jag förmodar att Salemsborna nu äntligen fått sin tillbörliga önskan uppfylld att höra Sandzén i deras egen kyrka. Jag nämde åt Lars i Björsga, att [jag] skulle resa till Levene och Salem den dagen Sandzén lofvat komma, om jag kunde; men blef förhindrad, emedan här i Alingsås just onsdagen är en bland expeditionsdagarne. Här är ovanligt mycket att göra, och mitt förordnande hit har förorsakat mig mycket bekymmer; Johansson hade dock allting väl i utmärkt skick, och om detta således blir mig en lättnad, ligger det vigst på, att jag härutinnan följer hans fotspår. Efter hvad jag kunnat finna, tycks belåtenheten med Johansson vara allmän, och saknaden efter honom stor; till och med stadens lilla tidning har i verser sjungit hans lof och sin egen saknad. Hvad mig beträffar, har jag föresatt mig att med Guds hjälp icke "vänta någons beröm eller frukta någons tadel". Här mer än annars finner jag nödvändigheten af de första kristnas försakelse för ordets förkunnare; ty det är och förblir en sanning, att om vi något helsosamt skola inverka på världen, så måste vi undvika henne. Verldstillegnarens har ännu aldrig varit verldsöfvervinnaren(s). Hvad mig beträffar finner jag ett behof att säga min älskade lärare Sandzén detta, emedan af hvad jag hittills visat, rättmätiga orsaker finnas att f...(?)...ka för mig, inkastad här bland verldsväsendet.

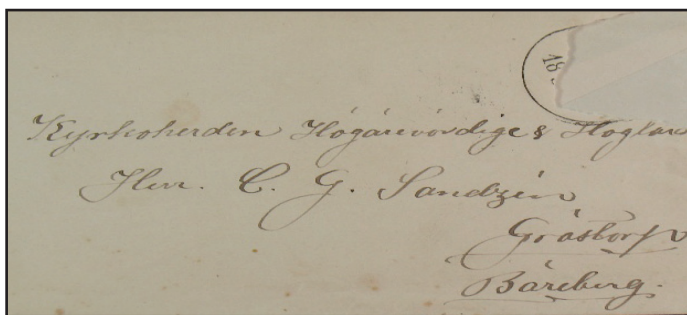
Att döma af den erfarenhet jag redan gjort af Alingsås, tyckes folket vara vänligt stämdt emot presten och hans kall. Äfven tyckes här vara ett behof väckt att höra Herrens ord. Äfven kolportörer låta här höra sig; en herr Malm har jag hört. I afseende på dem hoppas jag kunna iakttaga den lärdom första dagens prestmötes predikant gaf oss förliden sommar under prestmötet i Skara: Att de villsefarna återföres bäst genom en fulltonig predikan af

Guds ord och inte genom att öfverhopa dem med stenkastning.

Den lilla tid jag var i Levene, hade det verkligen behagat Gud att icke låta mig tala aldeles förgäfvets. Kanske gaf han mig detta bevis, att jag skulle taga mig tröst deraf under kommande mörka stunder, då man ingen verkan skönjer af Herrens ord. Det är nu längesedan S. först kom till Bitterna, och jag tror därför att S. icke nog lifligt kan föreställa dig den ödslighet man erfar, då man liksom får tro och predika ensam, ty jag känner ju ingen enda, som öppnat sitt hjerta för den klappande rösten och deraf funnit vishet att döma andeligen. Jag tror, att någon sådan här måste finnas, och huru önskar jag icke, att han komme i min väg, så att jag sluppe att vara ensam. Huru trygg och säker kände jag mig icke i Levene. Jag såg för mig de bekanta ansiktena, och visste, att der fanns hjertan, som kände, att Herrens ord smakade godt, och lefvande upptogo det till en andlig spis. - Förlåt att jag så låter hänföra mig af mina egna bekymmer, att jag blifver tröttande. Gud vare med oss. Min ödmjuka helsning till Fru Sandzén och lilla Maria.

Alingsås d. 9 maj 1873

Den tillgifne vännen
Joh. Brase

Kuvertet är på baksidan stämplat 18 maj 1873.

Bakom Johannes blygsamma avslutning, "Min ödmjuka helsning till Fru Sandzén", gömmer sig Maria Christina Laurentia Sylvé (1834–1902, andra barn till gamle prosten i Bitterna, Anders Magnus Sylvé. Hon och Carl Gustaf (1823–1894) hade mötts under tiden han var vice pastor där 1851–1859 och gift sig i prästgården i Bitterna i juni 1860. Den "lilla Maria" var född 1862. En generation senare blev det en av hennes söner, kontraktsprosten Gustaf Linder (1895–1977), som invigde den nya altartavlan i Eling 1958 och den nybyggda klockstapeln i Bitterna på palmsöndagen 1962.

Under Johannes vistelse i Alingsås avled Johannes far i Bitterna den 6 oktober 1873, vilket kan ha bidragit till att ytterligare fördyrstra hans tillvaro. Det är okänt om fadern hann få kännedom om sonens utnämning till komminister i Råda vid Lidköping. Johannes lämnade Alingsås i november 1874 och tillträdde tjänsten 1875. Den 21 april gifte han sig med sin Lydia. Vigselförrättare hade varit svärfadern och kyrkoherden Johannes "Johan" Jungner i Levene. Lydia Jungner lär ha varit en så klen och sjuklig ung dam att hon måst sitta på en stol under vigselakten. Detta till trots fick de två barn tillsammans:

dottern Ingegerd (f. 1876) som utbildade sig till lärarinna och sonen Hagbard (f. 1877) som blev musikdirektör. Johannes var därmed den ende i sin släktgren från Lekåsa och Bitterna att föra släktet vidare.

Familjen var bosatt på Råda komministergård Brädegården och till hjälp i hushåll och jordbruk hade familjen haft Johannes starka syster Maja-Stina Andersdotter-Brase, som flyttat in strax efter bröllopet. Hon hade lämnat föräldrahemmet Vantatorpet i Bitterna redan 1861 för olika tjänster som piga eller jungfru på prästgårdar, närmast i Fröjered under kyrkoherde Jonas Jungner (1813–1882), en bror till Johan Jungner ovan. Maja-Stina förblev familjen och svägerskan trogen livet ut.

Johannes Brase, som var van vid tuffa arbetsvillkor från åren i Bitterna och tidigt lärt sig det hårda livet på landet, drog sig inte heller som komminister för grovarbetet på Råda prästgård. Tyvärr förtog han sig i jordbruksarbetet en kall vår, förkylde sig, drabbades av lunginflammation och avled enligt läkarintyg av blodstörtning med hjärtförlamning. I *Skara stifts herdaminne I* från 1928 s. 501–502 beskrivs hans gärning:

Brase förenade hurtigt med allvarlig gudsfruktan och prästerligt sinne; var god predikant, nitisk själasörjare, kraftig och praktisk. Det var hos B. något friskt och oförbehållsamt, som slog an. Utgången direkt ur allmogens led förstod han folket och blev förstörd. Det skadade honom ej i hans verksamhet som präst, att han å sitt boställe grep till hacka och spade, röjande upp stora vidder mossmark till åkerjord. Man beundrade och högaktade honom, helst som han ingalunda försummade sin ämbetsgärning. En väldig energi besatt den mannen. Det sägs, att B. med tillhjälp av sin duktiga syster Maja-Stina fördubblade prästgårdens besädda areal. Detta på tre somrar! Men B. fick aldrig njuta någon frukt därav.

B. var stor och stark, såg ut att ha en lång framtid för sig, men förkylde sig under ett husförhör och dog av lungblödning, 35 år gammal. Hans fru däremot var sjuklig, måste sitta på en stol under vigseln men överlevde sin man i tjugo år.

I november 1878 skrev hustrun Lydia Brase till prosten Johan (Janne) Peter Sandzén. Citatet är hämtat från *Privatarkiv A0603*, det Sandzénska släktarkivet på Landsarkivet i Göteborg:

"Tillkännagives att Gud in sin allvishet behagat den 25 november 1878 kl. 3. E.m. genom en stilla och fridfull död hemkalla min älskade Make Komministern i Råda pastorat Herr Johannes Brase efter en lefnad af 36 år, 5 månader, 25 dagar, djupt och innerligt saknad af mig, 2 små barn, moder, syskon, släktingar, vänner och församlingsbor."

Bibelord: "Christus är mitt lif och döden är min vinning. 2 Timoth. 4:18. Sv. Ps. N:o 210: 9, 10, 11. N:o 480".

Han begravdes den 3 december 1878 av kyrkoherde J. P. Fogelqvist på Råda gamla kyrkogård.

Drygt etthundra år senare skrevs i G-P, 5 oktober 1986 s. 14, en artikel *En längtan till staden på slätten* av Ingvar Kjörcck om sonen Hagbard, som blivit en känd man som dirigent och

Råda kyrka. Johannes och hustrun Lydias grav ligger på gamla kyrkogården i Råda, till vänster utanför bild i ett skuggigt hörn av kyrkogården. Den kulturhistoriskt värdefulla graven är utmärkt med en håll av polerad gråbrun granit. Inristning: Komminister Johan Brase – Lydia Karolina Brase med datum för födelse och död.

kompositör i Lindsborg, att fadern Johannes varit ”en stor och stark man av stubbotan rot som på tre somrar fördubblade prästgårdens besädda areal.

Bouppteckningen efter Johannes Brase, Kållands häradsrätt FII:41, bild 170, upptar sju A4-sidor. Av mängden poster bland tillgångarna framgår att familjen haft ett förhållandevis stort hushåll, men att man levt under prekära ekonomiska förhållanden. Behållningen uppgick till 5 315 kr, men de sammanlagda skulderna till 10 745. Här ingick relativt små skulder till ett tjugotal personer däribland flera kyrkoherdar, även kyrkoherde Sandzén i Bäreberg, ett par kyrkokassor och sparbanker samt tjänstefolk, bland annat inestående lön för tre år till systern och svägerskan Maja-Stina uppgående till 133 kr.

År 1879 den 14 Januari förrättades bouppteckning efter Komministern i Råda Johannes Brase, som dog den 25 förliden November och efterlemnade Enkan Lydia Brase född Jungner samt 2ne omyndiga barn dottern Ingegerd född den 2 April 1876 och son Hagbard född den 25 September 1877 till hvilkas förmyndare föreslogs närvarande Landtbrukaren Herr J. A. Jungner. Boet uppgafs af Enkefru Brase.

Johannes mor Annicka fick uppleva både hans utnämning till präst, de två barnbarnen och Johannes bortgång. Hon avled i Bitterna den 9 juni 1882. Maja-Stina gick bort i Skara i februari 1898, liksom Johannes hustru Lydia i juni samma år, tjugo år efter maken Johannes.

I bouppteckningarna efter Johannes systrar i Bitterna noteras minst lika blygsamma levnadsförhållanden om än med färre skulder. Endast Johannas behållning visade på plus.

Britta Brase i Vantatorpet gick ur tiden den 15 maj 1904 och Johanna Brase den 8 maj 1917.

Den 1 augusti förrättades bouppteckning efter Britta Brase från Vantaberget i Vester Bitterna som afled den 15de sistl. maj och såsom sterbhusdelägare efterlemnade systern Johanna Brase,

äfvensom aflidne broderbarnen Hagbert Brase, som vistas å obe-kant ort i Amerika samt myndiga dottern lärarinnan Ingegärd Brase som vistas i Skara. Vid förrättningen var Johanna Brase personligen närvarande, hvarjämte Skraddaren Svante Kröhh, Vantaberget bevakade broderbarnens rätt och bästa i egenskap av föreslagen godman för Hagbert Brase. (Stavningen i bouppteckningen är såsom ovan.)

Boet uppgavs av Johanna Brase. Behållningen visade en skuld om 111 kronor. Poster av värde var ett boningshus å 300 kr, två mindre ladugårdar 20 kr, ett avträdeshus 15 kr och 18 mattor 10 kr, två kistor och en väv 12 kr och som kreatur 5 höns. Få klädesplagg hade noterats. Bostaden hade systrarna bebott och ägt tillsammans. Ett testamente daterat den 15 jan 1883 fanns till förmån för systern Johanna Brase.

När Johanna inte längre kunde klara sig på torpet, hade hon fått flytta ner till socknens fattigstuga, där hon avled. Det är inte känt hur ofta hon under de sista åren hade kontakt med sin kusin Johanna på Ängsholm i Eling, men dennas dotter Anna har i brev berättat att hon en gång övernattat hos Johanna Brase för att sedan inte ha så långt att gå till söndagens predikan i Bitterna kyrka. Mor Johanna, d.v.s. Johannes kusin i Eling, gick själv bort 1914. Av släktingar i närheten hade det till slut bara funnits kvar Johannas barn och brodern Gustaf Skatt och hans familj i Skattegården i Lekåsa, också han kusin till syskonen på Vantaberget.

Bouppteckning efter Johanna Brase den 18 maj 1917. Såsom sterbhusdelegare efterlemnade aflidne broder Johannes Brases barn, sonen Hagbert (sic!) Brase, som vistas i Amerika och dottern Ingegärd, gift med landtbrukaren H. N. Almfelt, Stora Rödjan, Göteborg. Vid denna förrättning var H. N. Almfelt närvarande igenom sin fru, Ingegärd Almfält, enligt fullmakt. Hagbert (sic!) Brases rätt bevakades af skraddaren Svante Kröhh, Vantaberget, enligt förordnande af den 6 september 1904.

Boet, som under edlig förpliktelse, hvarom särskildt erinrades uppgafs av Lotta Kröhh och undertecknats av Ingegerd Almfelt och skraddaren Svante Kröhh, som genom fullmakt bevakat den i Amerika bosatte Hagbard Brases rättigheter. Boets behållning efter avdrag av skulder, 544 kronor, hade varit 287 kronor. Det värdefullaste hade varit bostadshuset som värderats till 400 kronor och vedboden till 20. Antalet lakan var 28 å 1 krona, av gångkläder märktes 4 vinterkappor å 1,50 och 10 schalar och en väv 10.- 17 kjolar för 34 kr. totalt.

Kusinerna Johanna och Johannes hade under tiden i Lekåsa bott på olika torp på lagom gångavstånd från varandra och troligen gått i skolan där samtidigt. En ödets nyck är att ättlingar i rakt nedstigande led från dessa båda möttes från och till i den lilla orten Knäred i Halland under fyra år mellan 1948 och 1952 såsom fyr- och femmänningar. De bodde då på gång- och cykelavstånd från varandra, å ena sidan som beställare av måttsydda damkläder, å den andra som hemsömmerska.

Anita Mölder

Välkommen som medlem

Det här får du som medlem:
Medlemsblad 4 gånger per år
Inbjudningar till boksläpp
Inbjudan till årsmöte och föredrag
Information och recensioner av böckerna i webbshop

Nya Medlemar

Helge Hesslefors, Ulricehamn
Sten Hidal, Lund

MEDLEMSINFORMATION

Årsavgiften är 150 kr.
Bankgiro: 5812-8166
Swishnummer: 123 303 59 46
BIC=SWEDSESS
IBAN: SE45 8000 0828 9102 4883 5274
Anmäl ändrad adress eller titel till register-
ansvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10,
532 33 Skara, munkgarden@telia.com

Insamling till orgeln i Varnhem 2022-2025

SWISH

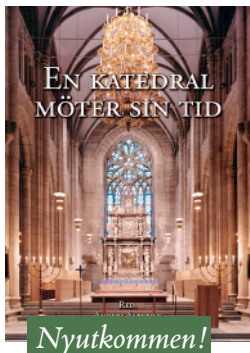
Skara pastorat: 123 375 55 43
(märk: "Orgel Varnhem").

BANKGIRO

Skara pastorat: 460-5465
(märk "Orgel Varnhem").

Hitta din nästa bok i webbutiken

skarastiftshistoriska.nu

En katedral möter sin tid

Om domkyrkans
senaste ombyggnad.
Red. Anders Alberius
2025. **250,-**

Världslig makt och himmelskt manna

Om Maria Euphrosynes
liv och verk. 2025.
Red. Susanne Tienken,
Johnny Hagberg. **250,-**

Läcköemblemerna

En insikt i Magnus Gab-
riel och Maria Euphrosyne
De la Gardies bildvärld.
Svensk upplaga. Simon
McKeown. 2024. **250,-**

Stiftspaketet

Församlingsliv, präster och diakoner

- Föregångare 50,-
- Förvaltare av Guds brokiga nåd 50,-
- Var trogen intill döden 50,-
- Grenarna är många 150,-

Paketpris

STIFTS-
PAKETET

HELA
PAKETET:
200,-

Ord.pris 360,-
Läs mer om
böckerna på
skarastiftshisto-
risk.nu

Skolpaketet

Om Sveriges medeltida studenter, elever vid
Skara skola 1749-1809 samt behovet att kon-
solidera svenska språket efter stormaktstiden.

- Jesper Swedbergs Svensk Ordabok. 240,-
- Matrikel för Skara Trivial Schola 400,-
- Studenter från svensk medeltid. 299,-

Paketpris

SKOL-
PAKETET

HELA
PAKETET:
650,-

Ord.pris 850,-
Läs mer om böckerna
på skarastiftshisto-
risk.nu

Priserna gäller fram till 31 november 2025 eller så länge lagret räcker. Större upplagor av Stiftshistoriska sällskapets böcker kan också beställas direkt genom ordf Johnny Hagberg, jonnyhagberg52@gmail.com.

SKARA STIFTHISTORISKA SÄLLSKAP

STYRELSE

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Telefon: 070-550 00 98. E-post: jonnyhagberg52@gmail.com

Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Fristad

Sekr. Robin Gullbrandsson, Trevattna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Fredrik Hägglund, Borås
Judith Fagrell, Skara
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelsson, Lovene